

ÖRÖKSÉG

M Ű E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ű T Á R G Y

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL TÁJÉKOZTATÓ FOLYÓIRATA ■ WWW.KOH.HU

Minden
kedves
olvasónknak
áldott szép
Karácsonyt
és
eredményekben
gazdag
Új Esztendőt
kívánunk!

TARTALOM

JEGYZET

Europa Nostra '07 2

Mustra 2007 2

Régi-új vezető a MNG élén 2

MAGYAR TÜKÖR

Budapest visszakéri barokk operaházát

/Bugár-Mészáros Károly 3

Ezer lopott műtárgy /Buzinkay Péter 5

Beszéljünk a hamisításról! /Turok Margit 6

A spanyol-magyar kapcsolatokról /Rác Jolán 7

MŰHELY

A belvárosi plébániatemplom gondjai /Déry Attila 8

FIGYELŐ

Megkérdeztük Osztie Zoltán plébánost

/Nagy Zoltán 9

Periférián az orgona /Hajdók Judit 10

Hozzászólás – Mirejő? /Hild Csorba Bernadett 11

PANORÁMA

A pécsi Péter-Pál sírkamra /Nagy Levente 12

A nagyharsányi szoborpark /Nagy Levente 14

KITEKINTŐ

“A kegyelet a lélek kultúrája” /Herczeg Renáta 15

Kegyelet: adatok, tények

/Radnainé Fogarasi Katalin - Tóth Vilmos 15

Történeti értékvizsgálat, értékleltár...

/Deák Ildikó 16

Számvetés és kitekintés /Szablyár Péter 18

Átadták a Collegium Hungaricum új épületét 18

MAGYAR MŰLT

Miért kellett Lux Kálmánt 1947-ben rehabilitálni?

/Éri István 17

PRO MEMORIA 19

EUROPA NOSTRA '07

Andrea H. Schuler, az Europa Nostra ügyvezető elnöke leplezte le Európa rangos műemléki díjának plakettjét a New York palota, illetve a Ferihegy 1 légitérő épületének falán 2007. november első hetében. Az érték megőrzéséért, a történeti szemléletű műemlék helyreállításért odaítélt nemzetközi civil elismerés a hiteles műemlékvédelem helyét és szerepét jelképezi mai világunkban.

A New York palota helyreállításának építész vezető tervezője *M. Kaló Judit* (Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ), építész tervezője *Hild Csorba Bernadett* (Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ), a munkában részt vevő művészettörténész *Vadas József*, a projektvezető *Giancarlo Munari* volt, a belsőépítészeti tervek *Maurizio Papiri*, a kávéház bútorait és a szivarbárt *Adam Tibany* készítette.

A Ferihegy 1 helyreállításának tervezői: *dr. Jaklics Ervin* építész (Lakóterv Kft.) *Obermayer István* építész (Ober-Art Bt.) és *Szécsi Zsolt* építész (Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ).

290 ünnepség Dr. Andrea Schuler Europa Nostra ügyvezető elnök, Paolo Guido SPINELLI (olasz nagykövet), Prof. Winkler Gábor EN bizottsági tag, a második sor elején M. Kaló Judit

A műemléki belsőtereket és a bútorokat *Takács László* † belsőépítész és *Szécsi Zsolt* építész tervei alapján kivitelezték.

A Mustra – idén éppúgy, mint tavaly – bemutatás és számvetés is egyúttal. Természetesen mind a bemutatás, mind a számvetés éppen csak *szemezgetés* az évben végzett munkáinkról. Nem is lehet több, mert nem minden munkát tudunk az adott évben befejezni – olykor még elkezdni sem sikerül mindig. Jó lett volna ezt a számot a Mustra képeivel megtölteni, de erre nincs mód. Viszont az Örökség

Galéria december 14-én nyíló kiállításán minden látható lesz. Még az is, amit nem tudtunk befejezni – jó példa erre az a gyönyörű tornácós parasztház, amely már csak a jövő évi Mustrán lesz látható helyreállított állapotában –, de amelyet most itt, a hátsó borítón is bemutatunk – munka közben. Tanulságul. A február elejéig látható kiállítás kurátora *Ghyczy Gabriella*. – *nagyz* –

RÉGI-ÚJ VEZETŐ A MŰEMLEKEK NEMZETI GONDNOKSÁGA ÉLÉN

Az eddigi megbízott vezetőt, *Varga Kálmánt* nevezte ki a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága igazgatójává öt évre Hiller István oktatási és kulturális miniszter. A bírálóbizottság hét pályázat ismeretében tett javaslatot a miniszternek.

Varga Kálmán történész-muzeológus, a történelemtudományok doktora (PhD) 1994 óta dolgozik a műemlékvédelem területén. 1994-1998 között a gödöllői Grassalkovich kastély miniszteri biztosa, az ottani kastélymúzeum megalapítója és vezetője volt. 1998-2002 között a Műemlékek Nemzeti Gondnokságának tudományos vezetőjeként, majd az elmúlt öt évben a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnökeként tevékenykedett. Június 11-én saját kérésére vált meg az elnökségtől, hogy visszatérhessen korábbi intézményébe.

BUGÁR-MÉSZÁROS KÁROLY

BUDAPEST VISSZAKÉRI BAROKK OPERAHÁZÁT

A 18. század utolsó harmadában Magyarországon három nagyobb színházépületben vitték színre a világirodalom legkiválóbb színműveit, megfelelően előadási napjaikat az operairodalom európai színvonalú megszólaltatásával.

A színművészetet azóta gazdagon megajándékozták különböző méretű színházépületekkel szerte az országban.

Bennünket ezúttal a három későbarokk színház, mint a barokk operák korhű előadásainak és eredeti akusztikai hangzásának újraélesztője, maga az épület foglalkoztat.

A 20. század második felében a zenei előadóművészet nem elégedett meg a történeti korok kottáinak mai hangszerekkel való megszólaltatásával. Egyre inkább a történeti korok hangszereinek felkutatására és megszólaltatására törekedtek, s kutatták az eredetihez közelítő hangzást. A hangszeres zenében az 1980-as évekre a korhű hangzás terén nagy sikereket értek el. 1990 körül terelődött a nemzetközi figyelem a barokk operák korában volt közepes méretű színházakra, azok hiteles akusztikájára, az egyes helyeken megőrződött eredeti színpadperspektívadíszlet készletekre és fa színpadgépezetekre, ahol a leghűbben lehetett színtérrel vinni a barokk operákat.

A barokk operaházak színpadai lényegesen kisebbek voltak, mint a 19. század végi nagyoperaházak színpadai. A barokk színházhoz írt színmű kevesebb színészt mozgatót a színpadon, akik a mai nagyoperaházak nagy színpadait nem tudják "bejátszani". A barokk operazenekarban általában húsz zenész játszott, a nagyoperában hiteltelenül fel kell szorozni a muzikusok számát, hogy kitöltsék a teret hangzással és hangerővel. Ezt a torzulást igyekeztek kiküszöbölni a korhű barokk operaházakban való előadások megrendezésével, és így terelődött a figyelem a kastélyszínházakra is, amelyek kisebbek voltak a városi színházaknál, de ott is kiváló operaélet volt, sőt egyes műveket ezekhez a konkrét helyszínekhez írtak a zeneszerzők.

Az 1900-as évek végén a nagy (fő) városi operatársulatok mellett kamarapera-társulatok alakultak, kifejezetten a barokk operák korhű megszólaltatására. Nemzetközi zenetudományi és zeneélvezeti jelenségnek vagyunk kortanúi vagy lehetnének kortanúi itthon is, ha visszakapnánk barokk operaházunkat.

A bevezetőben említett három barokk operaház építési idő sorrendjében a következő:

- 1776-ban gr. Csáky György finanszírozásával felépült Pozsony operaháza, egybeépítve a Vigadóval.
- 1780-ban hg. Esterházy Miklós felépíteti Eszterháza-n Nagyoperaházat.
- 1787-ben II. József király átalakítja a királyi palota szomszédságában Budán a karmelita templomot (1725-1736) Várszínházzá, Operaházzá.

MI LETT A SORSA A HÁROM SZÍNHÁZ-OPERAHÁZNAK?

● Pozsonyban gr. Csáky György barokk színházát lebontva, a helyén 1886-ban a Fellner és Helmer építészpáros nagy színházát épített.

● Hg. Esterházy Miklós operaházát valamikor az 1860-as években elbontották.

● A budai várszínházat 1924-ben bezárták, és 1943-ban az íves fa páholykarzatot tűzrendészeti okokból elbontották. Háborús tetősérüléseit 1947-ben helyreállították, s a 70-es években a belső teret modern színházzá alakították át.

A budai Várszínházat *Kempelen Farkas*, a gépész-zseni tervei szerint építette *Hikisch Kristóf*, beleértve a színpadgépezetet, a háromemeletes, íves, fa páholyépítményt és az előcsarnokot a lépcsőházzal. Szerencsére a nézőtérrel, annak a műrészeleit is pontosan megmutató fénykép maradt fenn. A színházat 1938-ban felmérték, így a páholykarzatokról alaprajz és metszet is rendelkezésre áll. A barokk színpadtechnika a külföldön fennmaradt példák alapján pontosan rekonstruálható.

A Várszínház modern átépítésével a barokk operabemutató lehetlenné vált. Nincs barokk váltórendszerű perspektíva kulisszalamella rendszer, a hozzá tartozó süllyesztőkkel, vihar- és szélberendezéssel. Nem lehet röptetni a mitológiai figurákat és a puttókat, mert nincs zsinórpadlás.

A Várszínházban eredetileg a nézőtér a bejáratú szinten volt, de a templom karzat feletti és további két boltszakaszt műstrás díszítésű famennyezettel választották le. Az 1938-as felmérésen a harmadik boltszakasznál volt a szkenényflás, ott nincs zsinórpadlás, viszont a perspektíva lamellák homlokelemei, a szuffiták ott is zártak a látványt, és közülük lehetett röptetni a színészeket.

Oldalszínpadnak is jutott hely a barokk mellékszentélyek helyén. Az egykori szentély első boltszakasza volt a hátsó színpad, a második boltszakaszt három szintre osztották, hogy az öltözők helyet kaphassanak.

A Várszínház modern átépítésénél, hogy előcsarnokot alakíthassanak ki a földszinten, felemelték a színházteret az első emeletre, így ismét láthatóvá váltak a templomboltozat kupolái. Ez a nézőtér nem lett volna baj, de a színpadon nem maradt hely a barokk szcenika elemeire, nincs hely a színészt röptető gépek elrejtésére, és ezzel barokk operák előadása lehetlenné vált.

A modernkedés közben még egy hatalmas hiba is becsúszott, a földszinti előcsarnok és büfé légtérét a pilaszterek folyamatos bemutatása céljából, egybenyitva hagyták az első emeleti nézőtérrel, hogy ha valaki szünetben a büfében felejté magát hangos társalgás közepette, akkor az felhallatszik az előadásra.

MI A TEENDŐ?

Ahhoz, hogy az országnak autentikus barokk operaháza legyen, pontosan rekonstruálni kell az 1787-es állapotot az épület belsejében a *meglévő* ábrázolások alapján. Így helyreáll az épület eredeti akusztikája is, amely – a korabeli források szerint – híresen jó volt.

A Várszínház szüneti tere a templomtérben kicsi volt, azért mert a közönség a kolostor kerengőjét és a Kaszinónak kialakított refektóriumot használta büfének. A barokk belsőterei rekonstrukció után, ha visszakérül a nézőtér a földszintre, akkor a megfelelő méretű szüneti teret a kolostor udvara alatt, a pincészetet is bekapcsolva volna szerencsés kialakítani.

Az udvar alá tervezett színházi büfé egy másik, még izgalmasabb belső tér bekapcsolását is lehetővé tehetné. A karmelita ko-

R. Alt – Sandmann: Litográfia, 1840 körül

Pozsony, a gr. Csáky György által 1776-ban építtetett barokk színház/operaház és vigadó

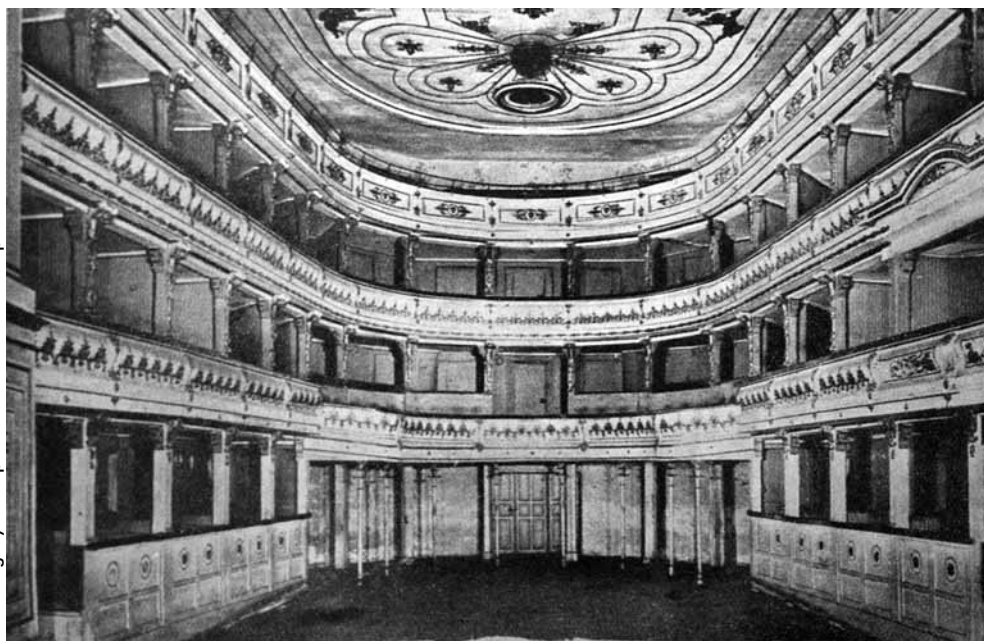
lostor helyén egykor Gara nádor palotája állt, amelyet 1686 előtt a budai török pasa használt rezidenciául.

Gerő Győző régész (1992-ben, amikor a Szent György tér rahabilitációjával foglalkoztam) meglátogatott és elmondta, hogy török kori leletek után kutatott a kolostor és a várfal közötti sétány alatt, amikor rábukkant a Gara-palota kéthajós gótikus termének ép középpillér-sorára. Itt egy olyan gótikus terem rejtőzködik – törmelékkel feltöltve – a sétány kiszélesedő szakasza alatt, mint amilyen Vajdahunyad, illetve Léka várában található. A terem Dunára néző ablakait barokk köpenyfal takarja el. Értelemszerűen azokat is fel kell tární.

A Várszínház helyreállításával párhuzamosan ki kell alakítani, illetve meg kell tartani a színház öltözőit és műhelyeit is a kolostor színházközeli részeiben.

A kolostor többi részében kialakítható – a Béla király úton bezárt Nemzeti Vendégház utódja –, amelynek konferenciaterme szintén elfér a kolostorudvar alatt. Ez ugyancsak kapcsolódhat az odaépített színházbüféhez és a Gara-palota gótikus terméhez, amely a konferenciaterem elegáns ebédlőjeként is működhet. A Barokk Operaház pedig a konferenciamunka végeztével a minőségi operakultúra hiteles helyszínévé él tovább a legműveltebb közönség szolgálatában. Ha elkészül, akkor a magyar kamara operatársulatok mellett a külföldiek is felléphetnek ott, amelynek következtében a magyar társulat külföldön is turnézhat. Az opera nemzetközi műfaj, a Vár idegenforgalma különösen nagy, így nem kell aggódní a barokk operaház kihasználtsága miatt. A legmagasabb igényű közönség között – éppen a hely és a környezet exkluzivitása miatt – megjelennek majd a külföldi állam- és kormányfők is. Ezek után érdemes azt a kis sóhajok hídját is megépíteni újra, amely a Sándor palotából közvetlenül az első emeleti jobb oldali páholyokhoz vezetett – 1945 előtt.

Az 1200 főt befogadó Várszínház avatása után egy hónapon belül, 1787. november 26-án *vált operaházzá*, amikor előadták Dittersdorf: A doktor és a patikárius című operáját a szerző rendezésében. Az operaelet 1789. május 27-től különösen föllendült, amikor a pozsonyi Erdődy operatársulat Pest-Budára szerződve első operabemutatót tartott a Várszínházban. 10 férfi

Horler-Pogány: Budapest műemlékei I. 440. kép

A Várszínház nézőtere 1924 és 1943 között

és 6 nő tagja volt Kampf operatársulatának. 1789. év végéig 26 operaművet mutattak be, amelyből 12 hosszú ideig műsoron maradt. A társulat repertoárján mások mellett a főbb szerzők Paisiello, Haydn, Salieri, Cimarosa, Dittersdorf és Mozart művei szerepeltek. A "Szöktetés a szerájból" c. mű Pest-Budán 1812-ig ötvenszer került színre. A társulatok közösek voltak az 500 személyes, szintén elbontott, pesti Rondellaszínházzal. Minden mű mindkét helyen színre került.

Itt adták elő az Erdődy színházból 1788-ban Pest-Budára szerződött Chudy József karmester művét, az első magyar operát is, a "Pikko hertzeg és Jutka Perzsi" c. daljátékot 1793. május 6-án. ■

A II. József király által a budavári Karmelita templomból 1787-ben átépített későbarokk Várszínház/Operaház és a Vigadónak átalakított kolostor

A KÖH internetes honlapján már évek óta láthatók az ellopott műtárgyak adatai. Az elmúlt hetekben az adatbázisba felvett lopott festmények, szobrok, könyvek, órák, bútorok, fém-, üveg- és kerámiatárgyak száma túllépte az ezres küszöböt.

BUZINKAY PÉTER

EZER LOPOTT MŰTÁRGY A KÖH NYILVÁNTARTÁSÁBAN

A Kulturális Örökség Igazgatóságánál, majd utódszervezeténél a KÖH-ben, mint központi kulturális hatóságnál és hivatalnál, már 2000 óta gyűltek a lopott műtárgyak adatai, amikor részesei lehettünk az ICOM (Múzeumok Nemzetközi Tanácsa) által kezdeményezett Száz hiányzó tárgy (*One Hundred Missing Object*) című figyelemfelhívó sorozat európai kötete szerkesztésének. Ekkor Francia-, Olasz- és Csehország mellett hazánk is bemutatott 25 ellopott műtárgyat. Az adatok ettől kezdve több-kevesebb rendszerességgel gyűltek, és a hivatali honlapon is megjelentek. 2004 őszén a KÖH műtárgyfelügyelete úgy döntött, hogy az összegyűlt adatokat az internetes honlapon (<http://www.koh.hu>) rendszerezve, egy egyszerű adatbázis formájában nyilvánosan is kereshetővé teszi. Ezt a feladatot ugyanis a törvényi előírások mellett a bűnüldöző szervekkel kialakult napi munkakapcsolat is segítette, melynek eredményeképpen 2006. tavaszán egy háromoldalú ORFK-VPOP-KÖH együttműködési megállapodás is született, hogy a különböző erőfeszítéseket összefogja, és egy mederbe terelje. Így, az adatbázist már a rendőrség is támogatja (a rendőrség honlapján a *police.hu* oldalon külön link is kapcsolódik a mi adatbázisunkhoz), hiszen az általános tárgykörzési rendszerben külső felek egyáltalán nem kereshetnek, sőt a nyomozás lezárultával, meghatározott idő elteltével a tárgyak adatait onnan törölni is kell. Ezért, hogy a hivatali, hatósági munkában, valamint a műkereskedők és műtárgyvásárlók számára – akár évek múltán is – elérhető legyenek ezek az adatok, egy külön nyilvántartásra is szükség van, mely a körözés elévülte után is megőrzi az adatokat, így lehetővé téve a "restituciót", az ellopott javak visszaszerzését.

Az adatgyűjtést a KÖH és a rendőrség folyamatosan végzi, visszamenőlegesen is, elsősorban a védett kulturális javak (közgyűteményi, műemlék épület tartozékai, védett nyilvántartott ingóságok) körébe tartozó műtárgyakra vonatkozóan. A rendőrségtől érkező friss híreken túl kértük az Interpol Magyar Nemzeti Irodát, hogy a nemzetközi tárgykörzésbe korábban felvett hazai adatokat is továbbítsa számunkra. Az adatgyűjtés során megkerestük még a nagy országos múzeumokon túl a megyei múzeumi igazgatóságokat, a fővárosi köztéri szobrok felügyeletéért felelős Budapest Galériát, a Kerepesi Temető igazgatóságát is, sőt a nagyszámú templomi lopások miatt az Országos Katolikus Gyűjteményi Központot is.

Természetesen a nem védett, magántulajdonú tárgyak adatai is bekerülnek a rendszerbe, hiszen az adatbázis használhatósága annak teljességétől (is) függ. Mivel azonban ez nem váltja ki a rendőrségi tárgykörzési rendszert, és alapvetően kulturális céllal jött létre, – főszabályként – csak olyan tárgyak adatai kerülnek bele, melyek az ellopott műtárgy azonosítását lehetővé teszik. (Így tehát fénykép nélküli vagy sokszorosított, de egyedi jellemzővel nem rendelkező műtárgyak adatait csak kivételesen, pl. közgyűjtemények esetén vesszük fel.)

A számadatok sok mindent elárulnak, és egy ezres mintából pedig már valós következtetések is levonhatók. Jelenleg az adat-

bázisban az elmúlt 20 év eseményeiből több mint ezer (1108 db) lopott műtárgy szerepel, melynek adatai 192 lopáshoz, betöréshez tartoznak, azaz ebből következően egy-egy lopásnál átlagban 6 tárgyat visznek el az elkövetők.

A leginkább keresett és lopott tárgy a festmény, mely más hasonló nemzetközi statisztikáknak is megfelel. Emögött nyilván a műfaj előkelő műkereskedelmi pozíciói is állnak, de biztosan az is, hogy ezeket a tárgyakat a tulajdonosaik is megbecsülik, több adattal, fényképpel is rendelkeznek róluk, így egyértelműbben azonosíthatók, és ezért az adatbázisba is nagyobb arányba kerülnek be.

Érdekes az adatokat kulturális jelentőségük szempontjából is osztályozni.

Látható, hogy a többség a nem védett magántulajdon csoportjába sorolható: ez megfelel a nemzetközi tapasztalatoknak is,

hogy a műtárgylopások elsődleges célpontjai a magánlakások. Ugyanakkor a védett körbe sorolható állomány is jelentős (43%), bár ez bizonyos mértékben aránytalanságot tükröz, hiszen a régebbi, visszamenőlegesen (2000

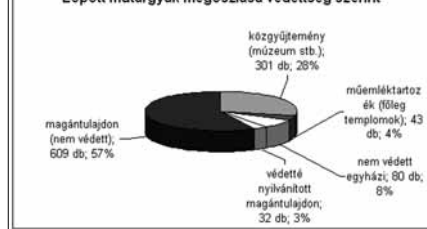
előtti) adatgyűjtés – érthető kulturális érdekből – kifejezetten erre terjed ki. Így a tapasztalat alapján ez az arány a valóságban inkább 10-20% között lehet. Forgalmi értékben kifejezve viszont biztosan magasabb a részesedés a védett állományban, hiszen a múzeumokban, műemlékekben, és a védett gyűjteményekben a műtárgyállomány válogatott darabjait őrzik. Ugyancsak a védett körbe tartozik a lelőhelyek fosztogatása során előkerülő, és az elszórt tényekből kikövetkeztethetően igen nagy számú lopott régészeti lelet is, melyek számát még hozzávetőlegesen sem tudjuk megbecsülni. (Bár a föld alatt rejtőző és onnan a kincsvadászok által ellopott tárgyak vélhetően az adatok tekintetében toronymagasan az élen állnának, mivel azonban ezekről semmiféle adatunk sincsen, így azokat nem tudjuk az adatbázisban, és e kimutatásban sem szerepeltetni.)

Az adatfeldolgozás folyamatosan halad, s az eddigi munkánk során legalább még egyszer ekkora mennyiségű (rész)adat gyűlt már össze, mely a szükséges adat-kiegészítések, ellenőrzések után szintén fel fog kerülni az adatbázisba.

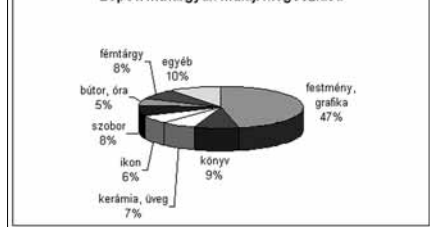
Az adatbázisba az adatok elsősorban rendőrségi és közgyűjteményi forrásokból kerülnek be, de a károsultól is mind gyakrabban érkezik bejelentés. Ezek csak a rendőrségi adatokkal való összevetés után kerülnek be a nyilvántartásba, hogy így elkerülhető legyen bármiféle visszaélés.

Az adatbázist kiegészíti a KÖH ingyenes adatküldő szolgáltatása, mely egy elektronikus hírlevél, az adatbázisba kerülő lopott műtárgyak adatait lopásonként hozza házhöz mintegy 150 e-mail címzettnek: aukciósházaknak, galériáknak, műkereskedőknek, magángyűjtőknek és másoknak, akik feliratkoztak a címzetek közé. Meg kell jegyezni, hogy az adatbázisunkba felvett 1.108 lopott műtárgy közül mindössze 44 darabról tudjuk, hogy megkerült. Ez az arány igen alacsony (4%), és nem is tükrözi a valóságot, hiszen a feldolgozandó anyagban is van igen sok olyan tárgy, amiről tudjuk, hogy ellopták, de már meg is találták.

Lopott műtárgyak megoszlása védettség szerint

Lopott műtárgyak műfaji megoszlása

Ugyanakkor az adatáramlás hiányossága is az oka a rendőrség által hangoztatott 10-20 %-os kármegtérülési arány és az adatbázisunk adatai közötti különbségnek.

Az adatbázis és a hozzá kapcsolódó tevékenység több szempontból is jelentős. Ez ugyanis a KÖH műtárgyfelügyeletének egy olyan tevékenysége, mely semmiféle közgyűteményi vagy minisztériumi előzményre nem nyúlik vissza (mint pl. a védettséggel, vagy a kiviteli engedéllyel kapcsolatos feladatok), tehát bátran mondhatjuk, hogy hazai viszonyok közt úttörő jelentőségű, hiánypótló tevékenység. A hivatali munkában is egy hiányzó láncszem volt, hiszen fontos, hogy ne tegyünk a kiviteli engedélyezés pecsétjét lopott műtárgyakra, vagy a jogellenesen elkerült műtárgyak visszaszolgáltatásáról rendelkező nemzetközi egyezményekből és az európai uniós irányelvekből fakadó feladatainkat is el tudjuk látni. De tudomásunk van róla, hogy mind a rendőri, mind a vámszervek is használják az adatbázist munkájuk során, hiszen a tárgykörözési rendszerben csak újabb lehetséges képeket rögzíteni, tehát ez a "mi" adatbázisunk számukra is használható adatokat képes szolgáltatni, amellett, hogy a régebbi, már elévült bűncselekményekből származó tárgyatokat onnan törölték is.

Az adatbázis és munkánk ráirányította a figyelmet örökségünk veszélyeztetettségére, s a műkereskedelem résztvevőit is óvatosságra inti, hiszen konkrét adatok birtokában már a lopott műtárgyak értékesítése is jóval nagyobb kockázattal jár.

Az adatbázisnak többféle haszna van a közönség számára is. Egyrészt közvetlenül ez alapján is több (köz- és magántulajdonú) tárgynak sikerült már nyomára akadni, a tulajdonosának visszajuttatni, másrészt lehetővé teszi a műkereskedők, műtárgyvásárlók számára (melyek közt ott szerepelnek közgyűteményeink is!), hogy egy-egy műtárgy megszerzése előtt a nemzetközi egyezményekből a hazai jogba is bekerült "kellő gondosságot" (*due diligence*) gyakorolhassák. Azaz például ellenőrizhessék, hogy a megszerzeni kívánt tárgy nem lopott-e,

így a tárgy megszerzése után is biztosak lehessenek afelől, hogy a tárgy jóhiszemű tulajdonosaivá (vagy kereskedőként közvetítőivé) váltak, így ha netalántán később a tárgyat – bírósági, vagy hatósági döntés nyomán – el is vesztik, legalább kártérítésben részesülhetnek.

A háromoldalú ORFK-VPOP-KÖH együttműködési megállapodás aláírásával egy időben rendeztük meg, ugyancsak közös erőfeszítéssel az "(A)világot járt műkincseink – Válogatás 15 év felderített bűneseteiből" című kiállítást is, melynek kiadványa átfogó képet igyekszik adni az örökség veszélyeztetettségéről és egy bűntügyi krónika formájában az elmúlt 15 év jelentősebb eseményeiről is. Emellett hasznos lenne egy rendszeresen, nyomtatásban is kiadott füzet is, mely a tájékoztatást még szélesebb körhöz jutathatná el. Hasonló célt szolgál, az adatbázisunk terveink szerint hamarosan elkészülő angol nyelvű változata is. Folyamatban van továbbá az adatbázist kezelő program korszerűsítése is, mely – a hiányzó kapacitás miatt sajnos igen lassan halad – várhatóan csak a jövő évben hoz majd eredményt: a francia műkincsendőrség által is használt program (TREIMA 2) átvétele, honosítása, mely a nyilvántartáson túl a tárgyak gyors (gépi) azonosítását is lehetővé teszi. Terveink között szerepel továbbá, hogy a visszaszerzés irányába is továbblépjünk. A hazai műkereskedelmi és aukciós kínálatot igyekszünk figyelemmel kísérni ebből a szempontból is, de a külföldi piac esetében ezt már nem tudjuk felvállalni. Ezért ott más szereplőkkel (pl. üzleti vállalkozásokkal) való együttműködésben keressük a tárgyak azonosításának és visszaszerzésének legjobb lehetőségeit.

Meg kell jegyezni végül azt is, hogy szükséges (a többi műtárgyfelügyeleti feladatkör ellátása érdekében is), hogy a második világháborús restitúciós adatbázissal szorosabb együttműködés épüljön ki, hiszen ez a feladatkör azonos a fenti feladatunkkal, csupán annak egy meghatározott, kiemelt időszakára vonatkozik. (Ez jelenleg ugyan minisztériumi hatáskör, de maga a nyilvántartás a Szépművészeti Múzeumban van.) ■

TUROK MARGIT

BESZÉLJÜNK A HAMISÍTÁSRÓL!

A médiából egyre gyakrabban értesülünk hamisítási botrányokról, nálunk még nem gyakoriak a hamisítási esetek. Az utóbbi idők legnagyobb ilyen cselekménye, az 59 db festményhamisítvány eladása és a család "megfogása" volt. A nyomozó hatóság ezt az ügyet és egy korábbi (2004), Szász Endre, valamint Csók István művekké kapcsolatos csalási ügy nyomozását lezárta, és vádemelési javaslattal átadta az ügyészségnek. A képekhez mellékelt hamis eredetigazolásokat (certifikációkat) a nyomozók lefoglalták. Egyik ügy kimeneteléről sem tudott a rendőrség felvilágosítást adni. Ellenben elmondták, hogy a hamisítás tényének büntetőjogi bizonyítása nagyon nehéz, csaknem lehetetlen feladat (Erről részletesebben később!). A hatékony megelőzéshez és intézkedéshez a jelenleg hatályban lévő törvények módosítására, összehangolásukra lenne szükség, szorosabb együttműködésre az illetékes hatóságok között, és a közvélemény rendszeres és hiteles tájékoztatására.

A hamisítás napjainkra, a technikai eszközök fejlettsége és felhasználása révén olyan magas színvonalú, hogy a leggyakorlottabb szakértőket is rendre félrevezetheti. Szabályos versenyhelyzet alakult ki a csalók és a szakértők között, és a legutóbbi hírekből azt is megtudhattuk, hogy ebben a versenyben most éppen a szakértői szakma került lépéselőnybe, de valószínűsíthetően nem hosszú időre. Ez a lépéselőny annak köszönhető, hogy (főként tőlünk nyugatra) összefogtak a művészeti és a tudományos területek. Igaz, ott rendelkezésre áll ehhez a pénz is, mert bizony nem kevés kell hozzá. De felismerték azt is, hogy a hamisítás kulturális, szellemi és vagyoni értékeket devalváló hatása többre kerül, mint a megelőzés. Nálunk is van tudományos háttér, kiváló szakértők, sőt a kulturális örökség megőrzésére, megóvását hatóság is felügyeli. Pénz azonban nem áll rendelkezésre az ilyen jellegű együttműködés megteremtéséhez, emellett a jelenlegi törvényi szabályozás sem bizonyul elégségesnek az eredményes fellépéshez. A probléma jogi szempontból több területet is érint, mindenekelőtt a szakértői szakmai, a szerzői, továbbá a büntetőjogot és a kulturális javak szabályozási területét.

A hamisítás fogalma nem használható jogi kategóriaként, a Büntető Törvénykönyvben (továbbiakban Btk.) a "csalás tényállás megvalósítása" alá tartozik [318. § (1)]. A Btk. szerint, *Aki az irodalmi, tudományos vagy művészeti alkotás szerzőjének a művén, előadóművésznének az előadóművészi teljesítményén, hangfelvétel előállítójának a hangfelvételén, rádió- vagy televízió-szervezetnek a műsorán, illetőleg film vagy adatbázis előállítójának a teljesítményén fennálló jogát haszonszerzés végett, vagy vagyoni hátrányt okozva megsérti, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.* [329/A. § (1)] Aki tehát szándékosan megteveszti a vevőt, megvalósítja a csalás büntetési tényállását.

A másik meghatározó jogszabály, a szerzői jogról szóló 1999. évi törvény (továbbiakban: Sztj.). A 31. § (3) bekezdése a szerzői védelem alapjogát így definiálja: *A szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg. A szerzői jogok a szerző életében és halálától számított hetven éven át részesülnek védelemben.* A "szerző" alatt jogutódja is értendő. (31. §) A (2) bekezdésben foglaltak szerint: *A betovenés védelmi időt, a szerző halálát követő első év első napjától ... kell számítani.* A törvény azonban megkülönbözteti, és más módon kezeli a védelmi időn belüli, és másképpen a védelmi időn kívüli alkotókat. Olyan esetekben, ha az alkotó halála óta még nem telt el hetven év, vagyis a védelmi időn belül történt a "csalás büntetetének megvalósítása", ezt a törvényt kell alkalmazni (A fenti példában szereplő 59 tárgyból 11 kép tartozott ebbe a kategóriába, vagyis megvalósult a szerzői jogok vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése.) Ugyanis, a hetven évnél régebben elhunyt művészek művei a védelmi idő elteltével közkinccsé válnak, ami azt jelenti, hogy szerzői jogi szempontból már nem védettek, azokat bárki felhasználhatja, azaz többszörözheti és terjesztheti. (A törvény a többszörözéssel és a terjesztéssel külön foglalkozik.) A szerzői jogi értelemben nem védett mű (művek)

esetében, a Btk. 329/A. § – mint különös törvényi tényállás – nem valószínű. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a csalás – Btk. 318. § (1) *Aki jogtalanul haszonszerzés végett másét tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart és ezzel kárt okoz, csalást követ el.* – nem valószínű.

A kulturális javak védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény és a 13/2001. (VII. 5.) NKÖM rendelet a kulturális javak kiviteli engedélyezésének részletes szabályairól nem tartalmaz a csalással (hamisítással) kapcsolatos kitételeket. A 4. § (1) a kiviteli engedélyezésre a kulturális örökség védett elemeinek veszélyeztetését, rongálást, megsemmisítését, meghamisítását és hamisítását tiltja meg. Az ezt megelőző szabályozás (1997. évi CXL. törvény), és a hozzá kiadott végrehajtási utasítás [3/1977. (III. 29.) KM rendelet] legalább megtiltotta a "hamisított műtárgyak" [21. § (1) bek. G) pont] kivitelét az ország területéről [3. § (1) bek. b.], megakadályozva ezzel kulturális értékeink devalválódását. A hamisítványok 1998-2001 között tehát jogszertelen nem hagyták el az országot, de a kiviteli engedélyezést végző akkori hatóság (Kulturális Örökség Igazgatósága) nem volt abban a helyzetben, hogy feljelentést tegyen. Így a jóhiszemű vásárló csak örülhetett, ha a kereskedő visszavette tőle a hamisítványt. Információink szerint, a jelenleg hatályos örökségvédelmi törvényből azért maradt ki a hamisítás, mint "csalás tényállás megvalósítása", mert a jogalkotó szerint jogilag nem definiálható, hogy mi minősíthető hamisítványnak.

A művészeti területek szakértői is régóta foglalkoztatja a hamisítás, utánzat és másolás problémája, megkülönböztetésük. A képzőművészet helyzetét az is sajátossá teszi, hogy egészen a 19. század végéig a művészkiállítás szerves része, fontos eleme volt a nagy művek másolási stúdiuma. Európa számos nagy múzeuma őriz és mutat is be másolatokat, vagy másolat-gyűjteményeket. A másolatoknak igen fontos kultúrtörténeti értéke van. Magyarországon a múlt század második felében és végén, a múzeumok alapítási mozgalmával egy időben vált széles körben kedvelté a másolatok készítése és gyűjtése. Hasznos tehát megismernünk azt is, hogy művészi érték és cél szempontjából milyen különbségek vannak a másolat, az utánzat és a hamisítvány között.

A másolatot csak felkészült, tehetséges művész készítheti, amit hitelesíteni kell, vagyis fel kell tüntetnie rajta a saját nevét, a mű eredeti alkotóját és címét, de a méretekre vonatkozó adatokat is. Mert a másolat célja: úgy adni vissza az eredetit, hogy abban a mű lényege (az, amit a művész vitt bele) is benne legyen. És mivel semmiféle ismétlés nem képzelhető el az akaratlan kis változtatások nélkül, minden új másolat különbözik egy kicsit a modelljétől,

szándéktalan eltérést hozva létre. Ennyiben és emiatt tekinthető a másolat egyben önálló alkotásnak. Az átfestés tehát megtevesztésnek minősül.

Az utánzat célja ezzel szemben a szemlélő megtévesztése, ti. olyan benyomást igyekszik kelteni benne, mintha régi mű előtt állna. Az utánzatban is benne foglaltatik eredeti alkotójának minden technikai jellemzője, hiszen az utánzó teljesen azonosul vele. Éppen csak a lényeg, az, amit az alkotó maga vitt bele, a tartalom hiányzik. A hamisítvány létrehozóját egyetlen cél vezérli, hogy minél hamarabb és a lehető legkedvezőbb áron eladja azt. Emiatt a hamisítvánnyal szembeni "követelmény", hogy megjelenésében tökéletesen egyezzen meg az eredeti alkotással, hogy összetéveszthető legyen azzal.

A szakértők természetesen tisztában vannak mindezzel, de az örökségvédelmi törvény hiányosságai miatt kénytelenek a problémát diplomatikusan megkerülni, amikor pl. kiviteli engedélyhez szakértői véleményt adnak ki. A nyomozók szerint, azért nem tudnak az árveréseken eljárást indítani, mert a szakértők nem vállalják fel nyíltan a véleményüket, tudják ugyan, hogy a tárgy hamisítvány, de erről nem nyilatkoznak. A szakértői felelősség jogi megoldása bizony sokat segítené! Jelen körülmények között, a nyomozati munkát az is nehezíti, hogy a másolás önmagában nem büntetendő cselekmény, de a hamisítás szándékát sem feltételezhetik. Továbbá: szándékos elkövetés csak akkor állapítható meg, ha a hamisítványt már többször eladták, mégpedig oly módon, hogy bár a hamisítás tényével az eladó (létrehozó) tisztában volt, mégis újra eladta azt. Adódik a kérdés: hogyan lehet ezt bizonyítani? A vásárlók sincsenek tisztában sem a törvényekkel, sem a kötelességeikkel, sem a jogaikkal. Ha kiderül a vásárolt műtárgyról, hogy hamisítvány, inkább visszavissza a kereskedőhöz, aki természetesen vissza is veszi azt tőlük. Ha ilyen esetekben a károsultak feljelentést tennének, akkor a rendőrség figyelemmel kísérhetné a tárgy további sorsát, és ha a hamisság ismeretében a kereskedő újra eladásra kínálná, ezzel bizonyíthatóan megvalósítaná a "csalás büntetetténe tényállását". Tudunk kell, hogy a nyomozóhatóság csak akkor tud eljárást indítani, ha tudomásul szerez a csalásról. Igen fontos lenne, hogy az a tárgy, ami megtévesztésre felhasználható, legyen elkobozható, hogy legyenek meg az anyagi feltételek a jóhiszemű vásárló kártalanításának. És végzetül, nagyobb és több nyilvánosságot kell biztosítani kulturális értékeink megismertetéséhez, hogy képesek legyünk az eredeti hamistól, az értékest az értéktelentől megkülönböztetni, valódi nemzeti értékeinket megbecsülni, megőrizni a jövő számára. ■

RÁCZ JOLÁN

AZ ALAKULÓ SPANYOL-MAGYAR ÖRÖKSÉGVÉDELMI KAPCSOLATOKRÓL

Október első hetét, akárcsak nálunk az egész hónapot, Madridban is az építészetnek szentelik.

Egy ott élő fiatal magyar építész, *Nyáry Erika* kezdeményezésének köszönhetően idén a magyar építészet is hírt adhatott magáról. A főleg kortárs építészetre koncentrált programok közül kettő építészeti örökségünket mutatta be.

A KÖH részéről vitt vetített anyag *Hack Róbert* Budapest szecessziós épületeiről készített fotóin alapult. (Lásd az az Örökség Galériában rendezett nyomtatott és vetített 2006-os kiállítást.) Most a két anyagból egyet gyűrtünk, és kevés angol nyelvű bevezető szöveggel, a végén az épületek elhelyezkedését mutató térképpel s Bartók zenéjével komplett "vetített kiállítást" készítettünk. Egyfajta ország-marketingnek is szántuk az anyagot. A vetítést először egy félnapos konferencián tűzték műsorra. Ezen a Monarchián belüli Magyarország helyzetét és ezzel összefüggésben a szecesszió különféle ágainak magyarországi megjelenési formáit ismertető bevezetőt mondtam.

A másik örökség-témájú program a Budapesti Városvédő Egyesület "A példa ereje – Europa Nostra díjas alkotások Magyarországon" című kiállítása volt, amely hazánk gazdag építészeti öröksége mellett jól reprezentálja a műemlékvédelem különböző megközelítési módjait is. Az Europa Nostra kiállítás három hétig volt látható, a Hack-fotók vetített anyagát pedig azóta már Kodály, illetve Bartók koncertek alkalmával is bemutatták. (További szabad felhasználásra – Hack Róbert egyetértésével – egy-egy CD-t a madridi Magyar Nagykövetségnek és a helyi Magyar Turizmus irodának is átadtam.)

Sikerült megbeszélést folytatnom a Spanyol Műemléki Intézet, az Instituto del Patrimonio Histórico España / IPHE vezetőjével, *Alvaro Martínez Novillo* úrral.

A tárgyalás alapját a két intézmény közös szakmai területei, tehát

az együttműködésre alkalmas témák alkották: kutatási munka, műemlékek helyreállítási koncepciója és újrahasznosítási lehetőségeik, katedrálisok felújítási programja, védelmi építmények, ipari örökség problematikája, Kulturális Örökség Napjainak és egyéb szakmai programoknak a szervezése, archívumok kezelése, Világörökségi területek, Európai Örökség lista stb..

Martinez Novillo úr nagy érdeklődéssel hallgatta a KÖH tevékenységéről szóló beszámolót, és nyugtázta ennek alapján, hogy valóban érdemes a két intézmény együttműködését szorgalmazni. Azt ajánlotta, hogy kezdetnek válasszunk ki egy témát, s azon belül közös stratégia, kritériumok, munkamódszer meghatározásával, egymás intézményénél tett látogatással folytatódjék a munka.

Közös érdeklődésre leginkább a mindkét országban sok problémát felvető "kultúrtáj" témája tarthat számot. Magyarországon a tokaji borvidék világörökségi területe, Spanyolországban pedig a szintén jelentős Rioja borvidék merült fel, mint lehetséges mintaterület. Ezen a vidéken egy hajdani kolostorban műemlékvédelmi továbbképző és módszertani központ működik (az ausztriai Mauerbach-hoz hasonlóan), ennek meglátogatása is hasznos lehet a hazai kollégák számára. Az IPHE jelentős fotóarchívummal rendelkezik, amelyet jelenleg műemlékek helyreállításkor is kiválóan hasznosítanak. Figyelemre méltó, hogy digitális technikával a régi fotókat összemontírozva jó minőségű városképeket készítenek, megjelenítve így egy-egy város 19. századvégi képét, sok adatot szolgáltatva ezzel a műemlékek akkori megjelenéséről. Ezeknek, mint történeti forrásanyagoknak a tanulmányozása nagyon jó fogódzót jelent a városkép alakulására vonatkozó döntések meghozatalában, illetve a műemlékek helyreállítási koncepciójának kidolgozásában is. A tárgyalás eredményeként Martínez Novillo úr aláírta az IPHE-KÖH együttműködési megállapodást. ■

DÉRY ATTILA

A BELVÁROSI PLÉBÁNIA-TEMPLOM GONDJAI

A belvárosi plébániatemplom Magyarország egyik legjelentősebb műemléke. Helyén a 2. századtól római erőd állott, ezen *Gerevich László* szerint a 4. században cella trichora épült. Népvándorlás-kori közzjáték után a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt temploma a 11. század közepén már biztosan itt létezett, Árpád-házi Szent Erzsébetet feltehetően itt jegyezték el Thüringiai Lajossal. Történéssz elődeink szerint a templom elődjét tatárjárás kéttornyú, háromhajós román stílusú bazilikaként pusztította el; ezen épület faragott kőanyagát az épület alatti mai is látható.

Fotó: Hock Róbert

A helyreállított Szent László ereklyés pasztofórium

Vegyesházbeli királyaink alatt a templom újjáépült és bővült; háromhajós gótikus szentélykörüljárós formája kápolnasoros, öthajós épületté nőtt, egyetlen déli toronnyal, oratóriummal, díszes faragásokkal, pasztofóriumokkal. Uralkodóink és a város gazdagították. Plébánosa a király káplánja lett, plébániája különleges jogállását pápai bullák biztosították. A templomban tartott országgyűlésen választották Ulászlót királlyá 1490-ben. A török korban az épület tönkrement, a 18. században építették újjá, három nagy restaurálása *Hild József* (1805-1808), *Steindl Imre* (1889-92) és *Gerő László* (1945-48) építészaink nevéhez fűződik. Az épület alatti járatokban afféle időutazásként láthatók a korábbi építések emlékei; római falak, 1241 előtti faragott kőanyag, gótikus építkezések, barokk részletek...

Ez az évezredek múlta visszatekintő együttes soha nem kapta meg azt a figyelmet, amit kora, története és a hozzá kapcsolódó események miatt megérdemelne. A belváros rendezésekor (1895-1914) kis híján lebontották, illetve áthelyezték – ami tönkremeneteléhez vezetett volna. Talán a történetében rejlő kérdések miatt szorult hátérbe. Tisztázatlan korai formája – már nem vagyunk biztosak a tatárjárás előtti templom "jáki" típusában –, bizonytalan Zsigmond és Mátyás kori alakja, kétes gótikus boltozatának datálása – nem kizárt, hogy 1700 körül épült –, zavarba ejtő gótikus pillérek alapozásában a gótikus kőanyag... Ha hihetünk korabeli metszeteknek, a török korban minaret állott előtte. Mindez zavaró egy ekkora műemléknél; ha belefogunk rekonstrukciójába, nem kitaposott úton járunk.

A rekonstrukció azonban nem kerülhető el. Az épület állapota kritikus. Az általános elhasználódás mellett falak – főleg a déli torony – repedései, a támpillérek rossz állapota, a tönkrement faragott kőanyag, karöltve a korábbi helyreállítások hibáinak következményeivel kritikus helyzetbe juttatták a templomot. Mindezt tetézi az Erzsébet híd jelentős forgalmi terhelése és

a híd alatti parkoló. Helyreállításához egyszerű restaurálás már nem elég. Összetett választ kell adni e kérdésre. Az alapozás, falak, tetőszerkezet javítása, toldása, megerősítése mellett a faragott kőanyag restaurálása és újrafaragása, az utólag beépített merevítő szerkezetek javítása, átalakítása, a díszítőfestés restaurálása, módosítása, a berendezés javítása a feladat. Ez pedig nem képzelhető el az épület és a tér régészeti kutatása és az épület falkutatása nélkül. Tisztázni kell az épület építési korszakait – mellőzve a korábban felállított teóriákat – és a korszakok építéseit, bontásait.

Önmagában a templommal való foglalkozás már nem is elég. Megoldandó feladat az egész templom-környezet és tér, vagyis

- a tér északi oldalának belső közlekedése,
- a tér északi oldalának alulméretezett léptékű és ma már túlhaladott rom-bemutatása,
- a hídfő és az alatta lévő terület megoldása, és híd-tér kapcsolat kialakítása,
- a tér déli oldalának (a buszpályaudvar helyének) belvárosához méltó kiképzése,
- a belváros magja és a Dunapart kapcsolata.

A cél egységes tér-kialakítás, amely a római, közép- és újkori romokat áttekinthetően és esztétikusan mutatja be. Olyan templomi-múzeumi épület-tér együttes hozható létre, amely méltó Budapesthez. A nagyobb területen csökkenthető térszint, a téren belüli utca-hálózat megszüntetése a romok nagyvonalú, és optikailag határolt bemutatását teszik lehetővé, a templomi kőtár

Fotó: Déry Attila

A restaurálásra váró kapu mellett a vakolat is hullik a templom faláról

kőanyaga a templomban vagy közelében múzeum és kőtár kialakítását teszik lehetővé, a tér keleti térfala viszont a piarista rendház déli szárnyához igazodóan rendezhető – akár új épülettel is. Mindehhez a templom helyreállítása éppen úgy nélkülözhetetlen, mint a belvárosi közlekedés rendezése. ■

A pasztofórium restaurálás előtt...

Fotók: Hack Róbert

...és a helyreállított szentégházzal – utána

Megkérdeztük...

OSZTIE ZOLTÁN PLÉBÁNOST

– Most mi várható a Belvárosi Plébániatemplom dolgában?

– Idén, a kívülálló számára talán nem túl látványosan, de a helyreállítás újabb szakaszához érkezett. Kevesen tudják, hogy a templom fővárosi tulajdonban van, ezért több intézmény együttműködésre van szükség. Az év elején a hat érintett résztvevő ki is nyilvánította akaratát, hogy most már érdemi lépések is történjenek. A tulajdonos fővárosi önkormányzat, a belvárosi egyházközség, mint használó, kezelőként az Esztergom-budapesti Főegyházmege, aztán a minisztérium és a KÖH, meg a belvárosi önkormányzat. A megbeszélésen az V. kerület főépítésze 15 milliót ajánlott állapotfelmérésre. Az ügyet a fővárosi illetékesek is támogatják. Segítségükkel rendbe hoztuk az apszis fölötti tetőzetet. Vadonatúj cserépfedés, új bádogozás és vízelvezetés készült. A minisztérium is adott pénzt, 20 milliót szánt a tárca a templomra, úgy látjuk, hogy a résztvevőknél megvan az akarat. A helyreállítás teljes összege 1-2 milliárdra tehető. Teljes tetőcserére van szükség, el kell készíteni a munkák ütemtervét, s természetesen pénzbe kerül a műemléki kutatás is.

– Hogyan és honnan teremthető elő ez az összeg?

– Bár a hívek is adakoznak, de az ilyen nagyságrendű munkáknál ez a pénz alig észrevehető. Rendszeresen pályázunk a fővárosnál, onnan mindig sikerül két-hárommilliónyi támogatást nyerni, és kisebb rész-feladatok elvégzésére minden évben kapunk a belvárosi önkormányzat egyházi műemlékek közalapítványától is. Ezekből a pénzekből legutóbb például sikerült az apszisban a falakat vízteleníteni. Ez már csak azért is fontos, mert az összes külföldi útikönyvben szerepel a török imafülke, a Mihráb, s aki jön, azonnal azt keresi, célirányosan. Elkészült, gyönyörűen restaurálták a három kaput és a két reneszánsz pasztofóriumot, benne az új szentségházzal. Oszvári Csaba restaurálta.

A következő lépésként elkészítjük a tatarozás ütemtervét, ezt az állapotfelmérés előzi meg, aztán folytatjuk a tetőzet javításával. Az apszis fölötti rész után most egy újabb szakasz következik, és sürgősen sort kell keríteni a tornyok felújítására is, mert a folyamatosan hulló vakolatot a tavalyi augusztusi vihar után a tél is tovább bontja. Életveszélyes, és látványnak is riasztó. – Nagy Zoltán –

HAJDÓK JUDIT

PERIFÉRIÁN AZ ORGONA

Járom a falvakat. Orgona-értékleltár. Most éppen Fejér megye van soron a kiadás előtt álló Fejér megyei műemlékjegyzékhez. Lehangelő állapotú orgonák. Több, még a háború óta romos orgona a megyében. Néhány templomban az orgonaház elé állított, egy játszóasztalhoz megtévesztően hasonlító elektronikus eszköz váltja ki a sípos orgonát. Az egyik templomban csak egy üres orgonaház áll néhány néma síppal a homlokzatban. Másutt az eredeti játszóasztalra helyezett, hónalj-alá-csapható digitális billentyűzet áll. Megint másutt a kispapok "buzgalmi" javítása miatt szétroncsolt sípvégek, feleslegesen kiiktatott taposó és több hang összeszólása miatt működésképtelenül fogad az értékes orgona, de olyan hely is akad, ahol bizonyára működik az orgona, de "amióta meghalt az öreg kántor" – két éve – csak énekelnek az istentiszteleten. Karbantartott hangszer csak mutatóban. Ha talállok végre egy felújított orgonát, a szemem sem rebben, amikor kiderül, hogy szakképzetlen illető újította fel.

Hatodik éve van az országban intézményesített orgonavédelem, és pedig a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalban. E tevékenység tisztas tárházát tudja felmutatni e téren azóta a Hivatal. Néhány év alatt mintegy 1200 orgona értékleltára készült el, csaknem 150 hatósági engedélyt adott ki a különböző orgona-beavatkozásokra (restaurálás, bővítés, új orgona építése, karzatbontás következtében ideiglenes bontás stb.), és harmincra tehető az egyedi védetté nyilvánított orgonák száma. Publikációk és előadások sora. Számátalan orgonaépítészeti adat kutatása. És főként: a szakma valamennyi körével többszörösen egyeztetett "Orgona-irányelvek" megalkotása és közzététele.

De ez csak az érem egyik oldala. A tulajdonosok és a zenei társadalom vérkeringésébe még nem integrálódott az orgonavédelem. A partnerek részéről kevés az együttműködés, leginkább csak pályázati célhoz kötelezően előírt engedélyek miatt, egyébként csendes, általános passzív ellenállás a jellemző. Bár az "orgona-irányelveket" valamennyi (11 katolikus, négy református és három evangélikus) püspöki egyházhatósági hivatalba többször is eljuttattuk véleményezésre, a végső változatot egyházközségeink nem továbbította az egyházi vezetés. Az orgonabeavatkozásokat, mint utolsó bástyáikat a templomtulajdonosok "nem adják", saját fennhatóságuk alatt akarják tartani.

Általános orgonavédelem azonban csak társadalmi elfogadottság esetében valósulhat meg!

Elemezzük, mi az oka a Hivaltól való távolságtartásnak, s hogyan változtathatunk rajta.

Az "orgonapiacon" kétféle személlyel találkozhatunk. Az egyik oldalon az *orgonajátékosokkal*, az orgonát megszólaltató működtetőkkel, köztük kiváló orgonaművészekkel. Nagyszzerű improvizátorok ők. Székesegyházak és nagyvárosok nagytemplomainak elismert orgonistái, felejthetetlen zenei élményeket nyújtó interpretátorok. Egyúttal művészetoktató iskolák tanárai zeneakadémiákon, egyházzenei-képzőkben, és képzettségükből, tehetségükből kifolyólag ők a püspökségek zenei potentátjai, felelősei. Az orgonabeavatkozások tulajdonos által felkért szakértői is nyilvánvalóan ők.

Egyöntetű, nyílt vagy burkolt véleményük, hogy a régi magyar orgonákon "semmi sem játszható el". Állításukat azzal igazolják, hogy a magyar orgonaépítészeti hagyomány szerint az orgonák javarésze csak liturgikus célra épült kis, falusi hangszer. Egy Bach-füga például, amely műfajú zenedarab manapság *kötelező tananyag* valamennyi orgonaoktató rendszerben, egyetlen magyar historikus orgonán sem játszható el hitelesen. Korábban kántortanítók játszottak korálokat, zsoltárokat misén, illetőleg istentiszteleten, ma pedig az orgonálni tanulók többsége "kiválasztott", akik hivatásul választják az orgonálást, és a zene kifejezéséhez, közléséhez gazdag hangszínvilágú, hangrejű és hangterjedelmű hangszerre van szükségük.

Összességében ez a terület mintegy tízezer személyt ölel fel. Azokat, akik Magyarország 3100 orgonáján bármilyen szinten orgonáltak vagy ma orgonálnak. Többnyire mindnyájan előnyben részesítik a *nagyorgonát*, a szabványosított orgonát. A szemlélet apáról-fiúra, mesterről-tanítványra száll, immáron száz éve. A piac másik oldalán az *orgonaépítők* vannak. Akik az orgonát fizikai valójában megalkotják, vagy újraalkotják. Ma mintegy negyven olyan orgonaépítő vállalkozás működik Magyarországon, amelyben legalább egy fő szakképzett. Az előző évtizedekben egy legfeljebb másféloldalas költségvetést kellett benyújtaniuk a tulajdonoshoz a munka elnyeréséhez, és megbízás esetén a munkát ellenőrzés nélkül végezheték. Ma a Hivatal az engedélyhez dokumentációt kér részletes orgonafelméréssel és részletes tervvel, és ellenőrizheti az elvégzett munkát, a beépített minőséget. Az engedélyek többnyire csak pályázathoz szükségesek, amelyeket többnyire elutasítanak. Azaz feleslegesen dolgoztak az orgonaépítők. Ezen az oldalon az orgonaépítők közül az élboly együtt működik a Hivatallal. A szerényebb szintet teljesítő orgonaépítőkben a KÖH hatósági orgonafelügyeleti tevékenysége félelmet kelt. (A 19. században négy év inaskodás és legalább négy év vándorlást követően a "remek" készítése után válhattak csak önálló mesterré az orgonaépítők, de közülük csak keveseknek adatott meg ez a rang. Ma hároméves szakmunkásképző iskola elvégzése után jogilag bárki önállósulhat.)

Manapság kevés az orgonaépítési-, restaurálási munka. 2006-ban például mindössze négy rész-restaurálás folyt. Most volt kénytelen abbahagyni tevékenységét a legjobb, az egyetlen régi, 120 éves folytonosságot és pótolhatatlan szellemi műhelyt képviselő cégünk, az "Aquincum", ugyanis azt az 5-10 %-nyi többletkiadást, amellyel jobban dolgoztak a többinél, nem vásárolta meg senki. Megbízást az olcsóbb nyer. Hol a sor vége? Legutoljára a legolcsóbb és a leggyengébb szinten teljesítő marad?

A kistelepülések egyházközségeinek 15-30 tagú hívőközsége nem tud felújítani egy orgonát. Az orgona a perifériára szorult. Több püspökségen kinyilvánították, digitális orgona beszerzésével kell megoldani az orgona-gondot.

Országos orgona-rehabilitációs programra van szükség. Egyrésztől valamennyi oktató iskolában be kell vezetni a *magyar orgonatorténét* tárgyat: A hangszerész-képző iskolában azért, hogy a leendő orgonaépítők már tanulmányaik során megismerhessék a korábbi évszázadok mestereire jellemző egyedi, kézművesen készített orgona-gépezetek elemeinek anyagát, megformálását, a kántorképzőkben és a művészetoktató iskolákban pedig azért, hogy a múlt hangszerei korabeli művek megtanulására inspirálhassák az előadókat.

Másrésztől pályázati pénz-alapokat kell teremteni az orgonák felújításáért. Nem keveset. E téren sok a pótlandó.

Az utóbbi években az orgona-közéletben nagy a "zaj" az orgonarestaurálásokról. Bizonyos körök csak "kiváltságosoknak" akarják fenntartani a restaurálást a maguk felügyeletével. A restaurálás nem külön szakma az orgonaépítészetben, hanem *szemléleti mód*. Nem újjal felcserélni a régi alkotórészt, hanem megőrizni és felújítani azt. A néhány, állami pályázati támogatással végzett "kirakatrestaurálás" nem csökkentette a megoldásra váró orgonagondokat.

Védett örökségi elemként 2000 orgona tartozik a KÖH hatáskörébe. Az országra kiterjesztett orgona-védelem átgondolt stratégiát kíván a Hivataltól.

És mi lesz – mi van – addig? Járom a falvakat. Elkészítem az orgona-értékleltárakat. Ha egy helyen működő orgona van, és a lelkes is jelen van, számtalan kérdése van. Milyen az orgonája, mikor épült, milyen állapotban van. Tanácstalan. Szellemi magányát megosztom. Ez mindkettőnknek jó. ■

Hozzászólás

HILD CSORBA BERNADETT

MIREJÓ?

HOGY VAN (?) MŰEMLEKEK HELYREÁLLÍTÁSÁNAK ELŐKÉSZÍTÉSÉT ÉS RESTAURÁLÁSÁT VÉGZŐ ÁLLAMI INTÉZMÉNY?

Az ÁMRK átalakítása óta különösen központi téma számunkra, hogy valójában mire jó, mire lenne jó ez az intézmény. Nagy kérdőjelek vannak bennünk, hogy vajon mi lesz azokkal a műemlékeinkkel, ahol az értékek megőrzéséhez, feltárásához, restaurálásához ez az intézmény hozzájárulhatott, és főképp mi lesz azokkal, amelyek még erre várnak?

A tervbe vett piacostítás során ezekkel a féltve szeretett kistemplomokkal, romokkal lesz-e lehetőségünk, vagy bárkinek lesz-e lehetősége méltó módon foglalkozni, erőt, energiát nem kímélve sokszor azon fáradozni, hogy a tulajdonosokat, kezelőket meg-

győzze arról, hogy milyen érték van a kezükben? Sokszor egyszerűbb és olcsóbb lenne újat építeni, de mégis a fennmaradásukért kell küzdeni, és áldozatokat hozni. Az állami intézmény segítségnyújtása a támogatás egy formája lehetett, bár az utóbbi időben erre kevesebb lehetőség nyílt. A forráshiányos műemlékek gazdái vajon találnak-e a helyreállítás, vagy álagvédelem előkészítésére, tervezésére pályázatokat, partnereket, mert még hiányzik a bázis, ami, és akik segítenek összeállítani a szakmai programot és ütemezést a munkák szakszerű elvégzésére.

Ebben az intézményben a különböző szakterületek képviselőivel közösen lehetett gondolkodni a lehetséges, és lehető legjobb megoldásokról, elsősorban a szakmai szempontokat szem előtt tartva. A kutatás során együtt ismerhettük meg az épületeket, közben egymásnak tehattünk fel kérdéseket. Sok tapasztalatot szereztünk a kutatások és kivitelezések során egymás munkáiból is. Bár a jegyzékben szereplő műemlékállomány kis szeletével foglalkoztunk, nem is volt cél, hogy minden feladat itt készüljön.

Jó, és talán a legtanulmányosabb az volt, hogy az ország különböző részein dolgozva lehetőségünk nyílt megismerni a műem-

lékek széles skáláját. Olyanokat, amelyeket már helyreállítottak, és olyanokat, amelyek talán még többet rejtenek magukban a múltból annál, mint ami látszik.

Több kollégánk a határon túli magyar műemlékek értékeinek feltárását végezte, azzal a céllal, hogy segítse a helyreállítást, illetve felhívja rájuk a figyelmet, megkímélve a szakszerűtlen beavatkozásoktól az épületeket, falképeket, berendezéseket és műtárgyakat.

Minden épülettől és minden egyes feladattól tanulhattunk, amelyet igyekeztünk egymással és az érdeklődőkkel egyaránt megosztani.

Bár az OMF-ÁMRK fél évszázados szakmai tapasztalatából biztos sok minden elveszett, de talán annál több öröklődött át.

Mirejő?

Jó, hogy van (?) olyan intézmény, ahová fordulhatnak az ellehetetlenült műemlékek gazdái, és elegendő egyetlen intézmény vezetésével egyeztetni s megállapodni arról, hogy az épület helyreállításával kapcsolo-

latos előkészítő munkákat elvégezze valaki, és pályázatokon pénzt szerezhessen az adott célra.

Jó, hogy van (?) olyan intézmény, amely képes komplex háttéranyagok biztosításával többforrásokhoz segíteni a műemlékeket (pl. Európai Unió pályázatok).

Jó, hogy van (?) olyan intézmény, amely képes arra, hogy felvállalja az örökségvédelemmel kapcsolatos kutatómunkákat – határon innen és túl.

Jó, hogy van (?) olyan intézmény, ahol a szakemberek közösen küzdhetnek az épületekért, ahol segíthetik egymás munkáját, s ahol széles rálátás nyílik a magyar műemléki értékekre.

Jó, hogy van (?) olyan hely, ahol sok szakember érzi szívügyének a műemlékeket anyagi érdekek nélkül. ■

"Én csak azt találtam ki, hogy el kell magyarázni az óvodásoknak, hogy mire jó ez az egész iskola. Úgy találtam ki, hogy van egy lány, aki mindenre, ami a táskámban van, megkérdezte, hogy és ez mire jó? Mert nem tudják. Én sem tudtam. Csak azt, hogy majd megtanulok írni meg olvasni meg minden, de sose gondoltam arra, hogy ez mire lesz jó. Nem is hiányzott, hogy nem tudok írni meg olvasni meg számolni. De mióta mirejót játszunk, azóta folyton azon töröm a fejem, hogy mire jó, amit tanulunk." (Janikowszky Éva: Már iskolás vagyok)

Bakonyzentlászó, evangélikus templom a helyreállítás előtt (foto: KÖH Fotótár)

A felvételeket a szerző készítette

Bakonyzentlászó, evangélikus templom a helyreállítás közben (2006)

MŰEMLEKI-RÉGÉSZETI ÉRTÉKEINK NYOMÁBAN

NAGY LEVENTE ROVATA

Az Örökség júniusi számában a Védési Osztály új rovatot indított, amely húszt előre megtervezett útvonalon különleges kirándulásra hívja az olvasót. Mindegyik útvonalon egy nemrég védetté nyilvánított, vagy védelemre javasolt műemléki értéket, illetve egy különleges tudományos jelentőségű régészeti lelőhelyet mutatunk be. Ezúttal egy olyan, műemléki védelem alatt is régészeti lelőhelyet mutatunk be, a pécsi *Péter-Pál sírkamrát*, amely 1782 óta ismert, és azóta nemcsak Magyarország, hanem az egyetemes késő antik-ókeresztény művészet egyik meghatározó emlékévé vált. A pécsi késő római temető számos más sírpítményével együtt 2000 óta a világörökség része. Másik úti célunk a Nagyharsány közigazgatási területén található, de a köztudatban Villány faluhoz kapcsolódó szoborpark, amelyet a Védési Osztály 2006-ban terjesztett fel egyedi műemléki védettségre.

A PÉCSI PÉTER-PÁL SÍRKAMRA

A pécsi Dóm tér alatti sétánkat a cella septichora látogatóközpont modern bejáratánál kezdjük el, ahonnan rövid folyosó vezet a 2005-2006-ban *Vísy Zsolt* vezetésével feltárt, a késő római építészetben szinte egyedülálló alaprajzi formájú hétkaréjos sírpítmény falaihoz. A 4. század végén – 5. század elején elkezdett, de végül befejezetlenül maradt –, feltehetően halotti lakomák céljára szolgált, esetleg kiemelkedő személyek sírhelyének szánták. A septichorától észak felé továbbvezető szövevényes folyosón, a 2003-ban, illetve 2004-ben felfedezett XIX. és XX. számú sírkamrákat elhagyva érkezünk meg a földalatti temetőkomplexum "ékszerdobozának" tartható I. számú, más néven Péter-Pál sírkamrához.

Az 1782-ben felfedezett sírpítmény – a pécsi falazott sírkamrák többségéhez hasonlóan – két részből áll: a viszonylagos épségben fennmaradt dongaboltozattal lefedett alsó részbe temették az elhunyt(ka)t. Felső szintjének falait már a 19. században elhordták; ez egy mauzóleum volt, ahol a halotti lakomákat tartották.

A sírkamrát a négy oldalfalon és a dongaboltozaton fennmaradt al secco technikájú falfestményei tették egyedülálló művészeti értékük miatt világhírűvé. A festmények az egyes részletek nemrég elvégzett stíluskritikai elemzése alapján a 4. század utolsó évtizedében készülhettek. A belépő látogató figyelmét először Krisztus koszorúba foglalt monogramja (krisztogram) ragadja meg a bejáratnál szemben, amely az északi oldalfalon található falfülke fölé van felfestve. A krisztogram két oldalán a két apostol, Péter és Pál ábrázolásai láthatók. Péter szakállas, dús hajú, középkorú, vagy idősebb, Pál feje kopasz, haja egyenes szálú, szakállas csúcsban végződik.

A sírkamra keleti oldalfalán található három keretelt jelenet közül az első Ádámot és Évát ábrázolja az almafa alatt, a sírfestményből csupán a női fej és az almafa leveles ágai látszanak. Éva fejét szendén lehajtva kissé oldalra tekint, kezét szemérmé elé tartja. A középső kép tönkrement, a fennmaradt apró részlet (egy láb) arra utal, hogy a képpanel esetleg Krisztust, a Jó pásztort, vagy Dánielt ábrázolhatta az oroszánok között.

A harmadik ábrázolás a délkeleti falsarkokban Jónás próféta történetét beszéli el egyetlen jelenetbe sűrítve (Jónás tengerbe vetése, Jónást partra veti a nagy cet és Jónás a lugasban). Jónás

"fejest ugrik" a cet szájába. Kissé jobbra egy "újabb" szörnyet láthatunk: a cet éppen kiköpi Jónást, és a próféta már pihen is az árnyékot adó növény alatt. A Jónás-ábrázolások cethalát (görögül ketost) általában kacskaringós farkú tengeri szörnyként, két mellső, és két hátsó lábbal szokták ábrázolni; a pécsi cet feje azonban eltér a megszokottól: leginkább egy

hatalmas csőrű pelikán fejére hasonlít. A nyugati fal Jónás-jelenetének külön érdekessége, hogy a próféta körül az ókeresztény ábrázolásokon megszokott lopótök-inda helyett valószínűleg a Szt. Jeromos 390-392 után elkészült bibliafordításában, illetve a Jónás könyvének 397 után elkészült Szt. Jeromos-féle kommentárjában megjelenő, repkényhez hasonló inda (a héber szövegben qiqeion) tekereg. A sírkamra bejárat, déli oldalára az ajtónyílás vonalát követő félköríves

A Krisztus-monogram a sírkamra északi falán

képmezőben gazdagon burjánzó, akanthus-levelekből álló indadíszítés került.

A nyugati oldalfal délnyugati falsarkánál három keleti öltözékű, csúcsos, úgynevezett fríg sapkát viselő férfialak látható, akik egy ülő nőalak felé sietnek, erre utal lábtartásuk is. A bal szélső férfi kezét behajlítva tartja, mint aki valamit visz a kezében. A nyugati oldalfal középső képpaneljében ábrázolt nőalakat fejtartása, az ölében tartott gyermek fejének elhelyezkedése miatt a kutatók többsége a gyermek Jézust ölében tartó Máriával azonosította.

A jelenetnek kell, hogy tartozzon a szomszédos képpanelben álló három férfialak is, erre utal fejtartásuk, szemmagasságuk, illetve Máriától való távolságuk is. A keleties öltözékű három férfi ezért inkább a gyermek Jézusnak ajándékokat hozó napkeleti mágusokkal ("háromkirályokkal"), nem pedig a Nabukodonozor babiloni király által a bálványimádás megtagadása miatt tüzes kemencébe vetett három ifjúval azonosítható. Egy másik vélemény szerint a három ifjúval való azonosítást támogatja az alakok alatt látható sárgásbarna színű tűz. Bár ennél a jelenetnél egy esetben sem ábrázolják a tüzet kemence nélkül és az alakok is mindig szembe néznek a szemlélővel, mégis igen problémás fűvel, vagy bármi mással azonosítani e sárgás foltokat. Az ülő Mária mögött két alak áll, fejük azonban jobbra a kékeszöld színű foltban maradt meg. Pontos kilétük így nem állapítható meg teljes bizonyossággal, még az sem dönthető el, hogy eredetileg növényeket, vagy szakállas emberfejeket kell-e

ezekben az elmosódott pacákban látnunk.

A nyugati fal harmadik jelenete az északnyugati falsarokban Noét ábrázolja. Noé barna ládában (bárkájában) áll, mindkét kezét balra, felfelé nyújtja, talán azért, mert már elküldte a szárazföld kikémelelésére a galambot, és annak visszatérését várja. A sírkamra épen maradt dongaboltozatán négy kör alakú

hogyan a pécsi ókeresztény temetőben is állt temetőbazilika (pl. a mai székesegyház alatt), akkor a mártírkultusz jelenléte is igazolhatóvá válik Pécsen.

Az I. számú sírkamra falfestményei az utóbbi évek intenzív ikonográfiai kutatásai ellenére is őrzik titkukat: további kutatásoknak kell fényt derítenie arra, hogy vajon mi lehet az oka

annak, hogy az egész birodalomban egyedülálló módon egy kis vidéki városban találkozzunk bibliai témájú falfestményekkel díszített 4. századi sírkamrákkal, a Róma városi katakombákéhoz hasonló jellegű falfestményekkel? Mi lehet az oka annak, hogy a pécsi falfestmények (nevezetesen a Mária mellett álló mágusok, a Noé-jelenet, déli falon ábrázolt akanthuslevelek, Péter és Pál fejének, kezeinek megformálása) a Róma városi katakombák közül kifejezetten a SS. Pietro e Marcellino-katakomba 4. századi festményeivel mutatnak szoros hasonlóságot? Miért kerültek a pécsi falakra ugyanolyan bibliai jelene-tek, mint amilyenek a 4. század második felének kortárs Rómájában, a katakombák sötétjében, a kínhalált szenvedett vértanúk emlékhelyein azonban már a katolikus hit eretnekségek feletti szellemi győzelmet hirdetik a mártírok ünnepein összegyűlő hívőssereg számára? Figye-

Férfi a sírkamra dongaboltozatáról

Fotók: Gábor Olivér

medaillon, és középen alig kivehető, koszorúba foglalt krisztogram látható két-két pávával, a boltozat hosszabbik oldalán két-két repülő galambbal (?), valamint egy-egy, lándzsahegy-alakú, szalagokkal átkötött, virágos ágkötéggel. A sírkamra gazdag növényi ornamentikája virágdíszítményeivel együtt a Paradicsomkert szimbóluma. A medaillonokban látható mellképek a legtöbb kutató szerint nem szimbolikus alakok, díszítmények, vagy ideáltípusok, hanem egyénített, "portrészertű" ábrázolások. Mindegyik alakot egységes ruházattal, de eltérő arcvonásokkal ábrázolták. Talán ők lehetnének a sírkamrába temetett család tagjai; azonban érdekes módon hiányoznak a nők, idősebb szülők, gyerekek, helyettük úgy tűnik, két fiatal, egy középkorú és egy idősebb (?) férfi arcával találkozunk. A szakemberek többsége csupán abban ért egyet, hogy a sírkamra építetői gazdag, befolyásos személyek lehettek, a négy titokzatos alak kiléte továbbra is rejtély marad.

A korábbi kutatás az északi fal közepén található nyílás mögötti kis fülkét egy hitéért vértanúhalált halt mártír sírjának, vagy ereklyetartó helynek tartotta, a falfestmények ábrázolási programja, a babérkoszorús – krisztogramos Péter-Pál jelenet, a pávaábrázolások, és a négy mellkép portrészertűsége alapján a sírkamrát egy ismeretlen mártír kultuszával hozta kapcsolatba. Noha a legrégebbi leírások egy innen származó emberi csontvázról és két szarkofágról is említést tesznek, részletes bizonyító adatok hiányában nem tudjuk megállapítani, hogy a sírkamrában valóban volt-e mártírsír. A sírpítmény felépülése idején, a 4. század végén a mártírok, szentek kultusza és a szentek ereklyéinek forgalma már az egész birodalomban elterjedt, a mártírok ünnepnapjain nagy tömegek zarándokoltak a mártír sírja vagy ereklyéinek őrzési helye közelében épült hatalmas temetőbazilikákba. Ha későbbi kutatások fényt derítenek arra,

lembe véve a 380-as – 390-es évek egyháztörténeti eseményeit, mindenek előtt az ariánus eretnokség fellegvárainak számító pannoniai provinciákban lezajlott katolikus térhódítás sikereit, könnyen elképzelhető, hogy Péter, Pál, Mária, a Szt. Jeromos-féle bibliafordításhoz kapcsolódó Jónás és a többi úgynevezett szabadítás-jelenet nemcsak a halál legyőzését, az örök életet és a feltámadást jelképezi, hanem a katolikus egyház eretnokségek feletti győzelmét is Pannoniában.

A Péter-Pál sírkamrát elhagyva kelet felé folytatjuk utunkat a sopianaei temető föld alatti világában a 2000-ben feltárt, nyolcszögletes alaprajzú, V. számot viselő, tévesen baptistériumnak is nevezett mauzóleum impozáns falaihoz, hogy onnan újra a septichora romjai mellett elhaladva fejeződjön be a különleges 4. századi időutazás a látogatóközpont bejáratánál. ■

Részlet a dongaboltozatról

A NAGYHARSÁNYI SZOBORPARK

Nagyharsány község több különleges történeti – régészeti – művészettörténeti értékkel dicsekedhet: a falu felé magasodó, ritka természeti értékei miatt fokozott védelem alatt álló Szársomlyó-hegy lábánál egy római kori villagazdaság csekély maradványai rejtőznek. Nem is sejtji az alig kivehető romok mellett elsuhanó utazó, hogy egy különleges alaprajzú, gazdag mozaikdíszítéssel ellátott 4. századi palota maradványai rejtőznek a föld alatt, amely a legújabb feltételezések szerint egy nyugalmazott galliai helytartó, Valerius Dalmatius luxuvillája lehetett a 4. század utolsó éveiben, éppen abban mozgalmas történetű, barbár betörésektől fenyegetett időszakban, amikor a pécsi Péter-Pál sírkamra és a titokzatos cella septichora keletkezett. A Szársomlyó-hegy platóján egy középkori kővár csekély rommaradványai várják a későbbi kutatások megkezdését. Tatárjárás utáni várépítészetünk eme fontos emléke idén tavasszal került fokozott régészeti védelem alá (a hegy területére belépni csak az illetékes Duna-Dráva Nemzeti Park engedélyével lehet!). Különösen értékes építészet emléke a község 13. századi eredetű, gótikus stílusú református temploma.

A 4. század utolsó harmada és a középkor után a 20. század utolsó harmada az az időszak, amikor a Szársomlyó-hegy környéke újra a magyarországi és nemzetközi művészettörténeti érdeklődés középpontjába került. 1967. június 18-án Baranya Megyei KISZ Bizottság Képzőművész Symposiont hozott létre, amelynek elsődleges célkitűzései között szerepelt a "hagyományteljes művészeti központ" létrehozása, a helyi lakosok és művészek összefogása, ezáltal egy élő helyi alkotóközösség létrehozása. Az alkotótelep a Villány községbeli Gyimóthi-villában kezdte meg működését harminc festővel, szobrásszal és iparművésszel, és a művészek rendelkezésére bocsátották a Szársomlyó-hegy keleti lábánál található használaton kívüli kőbánya is. A kőbánya természetes adottságainak jobb kihasználhatósága miatt 1972-től kezdve kizárólag szobrászokat hívtak meg hazánkból és külföldről, akik a művésztelep fennállásának 22 évében (1994-ig) az elhagyatott kőbányát mintegy 130 kültéri szobrászati alkotással töltötték meg.

A művek részben a kőbánya által kialakított hegykötletben, részben a sétányokon helyezkednek el, a többségében absztrakt, kisebb számban figurális alkotások laza rendben töltik ki a teret. Anyaguk többségében helyben bányászott nagyharsányi szürke mészkő vagy siklói sárga márvány, de előfordulnak siklói vörös mészkőből, beremendi szürke mészkőből és máriagyüdi sárga márványból, illetve gránitból készült alkotások is.

A szoborparkba ellátogató látogató tekintetét talán leginkább a neves japán művész, *Kitaca A. Goichi* 1970-ben elkészült Tenger, bárka és hold-című monumentális alkotása vonzza magához, amely a szoborpark keleti szélén, egy kis dombon emelkedik, mellette *Miloslav Čhlupac* szintén 1970-ből származó Emlékeztető című szobra áll. Szintén monumentális méretével hívja fel magára a figyelmet *George Apostu* Apa és fia című szobra (1973), amely csaknem a szoborpark közepén található, közvetlenül a parkon átvezető észak-déli irányú sétány mellett. A magyar művészek közül sok más tehetséges művész mellett mindenekelőtt *Bencsik István* és *Rétfalvi Sándor* 1970-es-80-as évekbeli alkotásai érdemelnek figyelmet.

Az alkotótelepen létrejött, kizárólagosan esztétikai, művészeti kérdéscsoportokkal foglalkozó művek mentesek voltak a szocialista művészetirányítási rendszer eszmeiségétől, befolyásától, s így egy kor valóságos – a manipulatív beavatkozásoktól független – művészetének képét rajzolhatják meg. Tekintettel arra, hogy a Villányi Szoborparkban álló szobrok a magyar és egyetemes művészettörténet korszakjelző, e nembem egyedülálló alkotásai és néhány világviszonylatban is kimagasló munkásságot kifejtő művész munkái mellett a korszak magyar szobrászatát meghatározó hazai alkotók művei egyaránt megtalálhatók, a bányakötletben elhelyezett, a természeti értékekben gazdag táji környezettel harmonikus egységet alkotó műalkotások igazi "land art-ot" megvalósító együttesének műemléki védeltsége messzemenően indokolt.

A Péter-Pál sírkamra falfestményeinek leírása *N. Hudák Krisztina*, a szoborpark védési dokumentációja *Keszthelyi Ferencné* kutatásai alapján készült. ■

A szoborpark – előtérben George Apostu Apa és fia című szobra

Fotó: a szerző

HERCZEG RENÁTA

"A KEGYELET A LÉLEK KULTÚRÁJA"

VI. ORSZÁGOS KEGYELETI KONFERENCIA A NEMZETI EMLÉKHELY ÉS KEGYELETI BIZOTTSÁG SZERVEZÉSÉBEN

A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság november 8-án, hagyományosan a Hadtörténeti Múzeumban tartotta hatodik kegyeleti konferenciáját, melynek üzenete: *"Abyg balottainkat tiszteljük, úgy viselkedünk az élőkkel is."* (Lenau)

A rendezvény fővédnöke idén is *Szili Katalin*, a Magyar Országgyűlés elnöke volt, aki megnyitóbeszédében kiemelte, hogy múltunkat közösen tudjuk csak tisztelettel ápolni, együtt kell gyászal visszatekin-tenünk október 6.-ra és november 4.-re, mert *Kegyelet nincs nemzeti egység nélkül* – idézett egy korábbi előadásából. Fontosnak tartotta, hogy egyetértésben kell gondoznunk határon inneni és túli nemzeti, történeti és kegyeleti emlékhelyeinket. A házelnökszony megemlített, hogy a Bizottságtól kapott nemzeti emlékhely javaslatok közül kiemelten kell foglalkozni a Kossuth tér ügyével, hiszen ez a tér szorosan összekapcsolódik a magyar történelem sorsfordító eseményeivel. A tér méltó kialakítása és gondozása megoldásra vár.

Boross Péter a Bizottság elnöke a címben idézett gondolattal indította köszöntőbeszédét. Rámutatott arra, hogy a testület feladata, az arra érdemes személyiségek sírjait gondozni, hogy a különböző lejáratú idők ne 'temessék el', mert mindig az utódokra tartozik az elődök emlékének őrzése. Felhívta a figyelmet arra is, hogy az I. és II. világháború emlékműveinek gondozásáról sem szabad megfeledkezni.

Zlinszky János a Bizottság elnökhelyettese a kegyeleti emlékhelyek és az Alkotmány történeti kapcsolatát mutatta be és elemezte. A 18 éve elfogadott Alkotmányunk történelmi gyökerei a honfoglalástól kísérnek bennünket, az egységét a közös nyelv és a közös sors határozta meg. Példaként hozta fel, hogy a magyar királyság ezer éve ugyanúgy lépett be Európába, mint ahogy Magyarország a közelmúltban az Európai Unióba. Utalt a nemzeti emlékhely-javaslat történelmi fontosságára és az alkotmány alakításában elfoglalt szerepére. Rámutatott, hogy Ópusztaszer a nemzeti önállóság, Esztergom a kettős identitás és a közrend kialakulásának meghatározó helyszíne, Székesfehérvár a hatalom gyakorlásáé, valamint a nemzet erejét szimbolizáló Szent Korona őrzési helye is, akárcsak a budai vár. Kitért még a Magyar Nemzeti Múzeum és a Kossuth tér történelmi szerepére is.

Simóka Kálmánné (vezérgazgató, Budapesti Temetkezési Intézet

Zrt.) örömmel számolt be, hogy a fiatalokat ösztönző az az új kezdeményezésük, hogy ismerjék meg, ápolják és gondozzák híres elődeik sírjait, sikeresnek bizonyult. A Csend napja és a sírkerti órák sok fiatal látogatót vonzott a fiumei úti temetőbe. Az 56 ha területű, 158 éves temetőbe 180 éve temetnek. 4000 fa nyújt örök békét az itt eltemetett halottaknak, de már több, mint hat éve súlyos pénzügyi gondokkal küzd.

Niklai Ákos (elnök, Magyar Turizmus Zrt.) szerint a nemzeti emlékhelyek megfelelő turisztikai célpontok is lehetnek. *Gedai István* az örökségvédelmi törvény módosítása kapcsán kiemelte, hogy a Bizottság a parlament elé terjesztette a nemzeti emlékhelyekre vonatkozó javaslatát, melyben szerepelnek a már fentebb említett emlékek. Ezekon kívül a debreceni Nagytemplomot és a 298-as valamint a 301-es parcellát is felvették a listára. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal határon túli osztálya tavaly márciusban állított fel egy neves szakemberekből álló bizottságot, akik szakmailag megalapozott javaslatot állítottak össze és felvették a kapcsolatot a Kegyeleti Bizottsággal is. Erre is utalt többek között *Fejérdy Tamás*, aki a Bizottság és a KÖH kapcsolatában elsősorban a temetők, mint műemlékek védetté nyilvánítási, gondozási feladatiról és nehézségeiről, és a Hivatal e témára vonatkozó hatósági szerepéről, jogszabályairól tartott átfogó előadást külföldi és hazai példákat, párhuzamokat, pozitív és negatív eredményeket is bemutatva.

Hódi Lajos a Szegei Temetkezési Kft. Ügyvezető igazgatója a Makón található, különböző felekezetek temetőit, azok jellegzetességeit, egy-egy híres ember sírhelyét mutatta be. Megemlítette a *Gentbon István* által is számon tartott gombos fejfákat, de elmondta, hogy a vízimolnárak hajó alakú fejfás síremlékei teljesen eltűntek a temetőkből. *Cseri Ferenc* a temetők jelenlegi védelmi és biztonsági rendszerét, eszközeit és a jövőbeni lehetőségeit, fejlesztését vázolta.

A konferencia előadásainak sorát *Fogarasi Katalin* és *Tóth Vilmos* éves beszámolója zárta. (Lásd: külön)

Hozzászólásában *Petraskó Tamás*, Kisrosvágy polgármestere felhívta a figyelmet pozsonyi csata 1000 éves évfordulójára. Elkészítették az Árpád emlékparkot is, Árpád fejedelem halálának évfordulója alkalmából. ■

RADNAINÉ FOGARASI KATALIN - TÓTH VILMOS

KEGYELET: ADATOK, TÉNYEK

A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság a Batthyány Lajos Emlékév minitányaként ünnepélyes megemlékezést tartott február 10-én, a miniszterelnök születésének napján a Batthyány-mauzóleumnál. A katonai tiszteletadás mellett tartott ünnepségen köszöntőt mondott *Katona Tamás* történész, a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság tagja, s emlékezőbeszédet mondott *Gyurcsány Ferenc* miniszterelnök. Az emlékévhöz kapcsolódóan, a több mint két hónapig tartó felújítási munkálatokat követően újult meg a Batthyány-kripta. A felújításra a kripta zisedése miatt égetően szükség volt; erre *Harsányi Józsefné* temetőigazgató hívta fel a figyelmet a tavaly novemberi, az 5. Kegyeleti Konferencián. A munkák költségeit a Bizottság elkülönített kormányzati forrásból (20 millió Ft-ból) fedezte. Az új szellőző- és páramentesítő rendszer segítségével megszűnt a zisedés, és a mauzóleum az október 6-i megemlékezések méltó helyszíne volt 2007-ben és remélhetőleg lesz a jövőben is.

A hagyományoknak megfelelően idén februárban is megemlékeztünk a háború civil áldozatairól a Farkasréti temetőben. Márciusban *Antall József* születésének 75. évfordulójára emlékeztünk a miniszterelnök síremlékénél. Ugyanebben a hónapban Szombathelyen jártunk, ahol kihelyezett bizottsági ülés keretében ismerkedtünk meg Vas megyei kegyelet terén kifejtett kiváló munkájával.

Májusban *Dsida Jenő* születésének centenáriuma Szatmárnémetiben és Kolozsváron emlékeztünk. A hónap utolsó vasárnapján, a hagyományoknak megfelelően Hősök Napi megemlékezést tartottunk Rákoskeresztúron. Szeptember 10-én a Városmajorban avattunk emléktáblát, a Bíró Dániel Ortodox Kórházban meggyilkolt emlékére. Az Országgyűlés és a Szabadságharcosokért Közalapítvány támo-

gatásával megjelentettük a *Kegyelet és emlékezet* című jubileumi kiadványunkat, amelyben az évente megrendezett Országos Kegyeleti Konferenciák első öt évének előadásiból válogatott tematikus, ezzel is reprezentálva a kegyeleti tevékenység s kiemelten a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság sokoldalú és szerteágazó munkáját. A fejezetek élén található rövid összefoglalást az adott témában az öt év konferenciái során elhangzott előadások követik. Az első, *A tiszteletadás joga* című fejezet az emlékezet és a Bizottság jogszabályi háttérével, a második az emlékekkel és évfordulókkal foglalkozik. Az *emlékezés helyei* című fejezet a Nemzeti Sírkert, az új síremlékek és tagában az emlékhelyek témáját dolgozza fel, az utolsó fejezetben pedig képet kapunk a Bizottság szakmai partnereiről és tevékenységükről. Így válik teljessé a kegyelet terén dolgozók seregszemléje, s ezzel megvalósul a konferencia egyik igen fontos célja: a konferencia évente összehozza a szakembereket, politikusokat, civil szervezeteket, egyházakat, önkormányzatokat, és lehetőséget biztosít a párbeszédre. November 30-án Angyal Dávid új síremlékét avatta fel a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság, december 16-án pedig Kodály-megemlékezésre kerül sor. 2008-ban a Mátyás király-emlékév/renezsánsz emlékévről emlékeztünk meg. ■

Védett sírok felújítása 2007-ben

■ 2 x 7 millió Ft a Nemzeti Emlékezet Programja (1127/2003. (XII.17.) Kormányhatározat) keretében, a 2006-ra és a 2007-re eső összegek (21 sír felújítása valósult meg belőle)

■ 5 millió Ft támogatás *Hiller István* oktatási és kulturális miniszter különkeretéből (Kodály-emlékév és a 2006. augusztus 20-i viharban megsérült sírok, összesen hat sír felújítására)

Ez év januárjától indult el az 103/2006.(IV.28.) Korm. rendeletben részletesen szabályozott, az építésüggyel kapcsolatos szakmák gyakorlásához kapcsolódó szakmai továbbképzési rendszer. A rendelet értelmében az építészeti-műszaki tervezési, településtervezési, építésügyi műszaki ellenőrzési vagy felelős műszaki vezetői szakmagyakorlási tevékenységek folytatásának feltétele a kötelező és szabadon választott továbbképzéseken való részvétel.

DEÁK ILDIKÓ

TÖRTÉNETI ÉRTÉKVIZSGÁLAT, ÉRTÉKLELTÁR ÉS HATÁSTANULMÁNY A MŰEMLÉKVÉDELEMBEN

A MAGYAR ÉPÍTÉSZ KAMARA ÁLTAL AKKREDITÁLT SZEMINÁRIUM

A szabadon választott továbbképzések a szakmagyakorlási jogosultsághoz kapcsolódó műszaki fejlődés és a szakmai ismeretanyag bővítését szolgálják. A továbbképzési időszak öt éve alatt, a kamarai tagoknak 20 kredit-pontot kell összegyűjteniük. Ennek módja a Magyar Építész Kamara által meghirdetett képzési tematikák alapján szervezett, a Kamara Továbbképzési Szakbizottsága által elfogadott tanfolyamokon, posztgraduális képzéseken, előadásokon, tanulmányutakon, konferenciákon való részvétel.

Hivatalunk az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesülettel közösen egy, két kredit-pontot érő egynapos, térítésmentes szeminárium akkreditációját nyerte el a Továbbképzési Szakbizottságtól.

Rendezvényünk témaválasztásakor igyekeztünk olyan, a Hivatalunk számára nagyon fontos tematikát összeállítani, amellyel elősegíthetjük, hogy a kulturális örökség elemeit érintő beavatkozások, a terület- és településfejlesztés, terület- és településrendezési beruházások tervezése és engedélyezése alkalmával a szakemberek a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi törvényben foglaltak messzemenő figyelembevételével járjanak el. Ezért esett választásunk a *Történeti értékvizsgálat, értékleltár és hatástanulmány a műemlékvédelemben* tematikára. Úgy gondoltuk, hogy a rendezvény üzenetét nemcsak a kamarai tagokhoz, hanem minden, a munkája során a kulturális örökségi értékekkel kapcsolatba kerülő szakemberhez el kell juttatnunk. Ennek megfelelően már a széles körben közzé tett felhívásunkban jeleztük, hogy a tervező építészek, a műemlékvédelem területén, az önkormányzatoknál, településtervező irodákban dolgozó építészek, települési főépítészek mellett számítunk a művészettörténészek, régészek és más a téma iránt érdeklődő szakemberek részvételére.

A november 15-i tanácskozársra a Magyar Kultúra Alapítvány nagylelkűen rendelkezésünkre bocsátotta a székház dísztermét,

a kétszáz fő befogadására alkalmas CORVIN-termet, valamint a hangtechnikai berendezéseket, illetve gondoskodtak a helyszín előkészítéséről és utólagos rendbetételéről. Az Alapítvány támogatását ezúton is köszönjük.

A szeminárium tematikája két témacsoport, az épületalapú (délelőtti előadások) és településalapú (délutáni előadások) vizsgálatok, dokumentálások bemutatása köré rendeződött. Az előadók mindnyájan Hivatalunk építész és művészettörténész munkatársai voltak.

A délelőtti első előadója *dr. Fejérdy Tamás* (építész) előadásában az értékvizsgálat és hatástanulmány témájához kapcsolódó fogalmak tisztázását tűzte ki célul.

Debreczeniné Mezey Alice (művészettörténész) a műemléki helyszínek építéstörténeti és értékvizsgáló kutatásának technikáit mutatta be néhány általa végzett kutatás ismertetése révén, míg *dr. Bozóki Lajos* (művészettörténész) az értékleltár-készítés dokumentálási szempontjait, technikáit és tartalmi követelményeit szemléltette a saját maga által eddig készített értékleltárakat ismertetve. *Rácz Jolán* a témához kapcsolódóan a Nagy Britanniában kidolgozott "Értékvédelmi koncepció" lényegével és eddigi hazai alkalmazásának példáival ismertette meg a jelenlévőket.

A délutáni szesszió első előadásában *Bognár Gábor* (művészettörténész) a települési értékvizsgálatok és értékleltárak kérdésével foglalkozott – számos izgalmas példa bemutatásával. *Albert Ágnes* (építész) a hatástanulmány településrendezési eljárásban betöltött szerepét és jogszabályi követelményeit, valamint a településszerkezet, településkép és az egyedi értékek hagyományának megőrzése területén az önkormányzatokra háruló feladatokat ismertette.

A szeminárium lezárásaképp *Rácz Jolán* és *Sebestyén József* (építész) a települési értékvizsgálat egy-egy külföldi példáját, nevezetesen a környezet építészeti értékeinek számbavételére

Dániában kidolgozott nemzetköz, Inter-SAVE elnevezésű módszert, illetve a Kárpát-medence magyarlakta vidékein végzett települési inventarizációt mutatta be. A szemináriumot óriási érdeklődés előzte meg, a megadott határidőig mintegy 230-an jelezték részvételi szándékukat. Sajnálatos módon az azt követően jelentkezőket helyhiány miatt kénytelenek voltunk eltanácsolni, bár jeleztük, hogy saját kockázatukra megjelölhetnek a helyszínen, és ha maradnak szabad helyek, természetesen részt vehetnek a szemináriumon.

A várakozásoknak megfelelően a csaknem kétszáz résztvevő közül zömmel (163) kamarai tagok vettek részt. A kamarai igazolásokon kitöltött értékelések és az elektronikus visszajelzések alapján bizton állíthatjuk, hogy a rendezvény sikeres és hasznos volt és messzemenően elérte célját. ■

Lux Kálmán (1880-1961) egyike volt a magyar műemlékvédelem nagy öregjeinek. Jóllehet egy időben magánpraxisra is rászorult, csaknem fél évszázadot mégis csak műemlékeink kutatásával, restaurálásával töltött el. Ebből 1906-1911, majd 1935-1949 között a MOB hivatali szervezetében kinevezett állami köztisztviselőként működött.

Műltbéli történetek

ÉRI ISTVÁN ROVATA

MIÉRT KELLETT LUX KÁLMÁNT 1947-BEN REHABILITÁLNI?

Egyébként alig vette kézhez 1901-ben építész diplomáját, *Möller István* máris építésvezetőként alkalmazta az általa vezetett műemléki helyreállításon, előbb Kolozsvárt majd Vajdahunyadon. "Külsősként" akkor is elhalmozták műemlék tervezési megbízásokkal, amikor csupán a MOB tanácsadó testületének volt előbb rendes, majd kizárása után néhány év múlva, 1925-től újra meghívott tagja.

A lexikonok szót sem ejtenek 1919-es szerepléséről és ennek – állásvesztéssel járó – következményéről. A szépszájú megemlékezés sem foglalkozik részletesebben azzal, hogyan távolították el *Éber Lászlóval* együtt az el nem foglalt tiszt-ségéből és az milyen következményekkel járt.

A MOB helyett 1919. július 26-án megalapított Országos Műemléki Hivatal ügyvivő építési kinevezését ugyan megkapta, de mivel a Tanácsköztársaság alig egy hét múlva megbukott, az OMH meg sem kezdte tevékenységét.

Akkor hát milyen előzmények után fogalmazódott meg 1947. január 29-i keltezéssel, a MOB irattárban 35/1947 szám alatt található ügyirat "Dr. Lux Kálmán rehabilitálása tárgyában"? Találgatások helyett célszerű megismerkedni a Vallás- és Közoktatási Minisztériumhoz küldött felterjesztés szövegével. Íme:

"A Minisztériumtól rövid úton kapott felszólításra dr. Lux Kálmán műszaki főtanácsos, egyetemi c. rk. tanár rehabilitálási ügyében nevezett demokratikus magatartásáról a következőket van szerencsém jelenteni.

Lux Kálmán 1918 év őszén Budapest X. kerületében, a Tisztviselőteleppel szomszédos állami vasgár tisztviselőivel és munkásaival került közelebbi kapcsolatba és mint a szociáldemokrata párt tagja s egy ideig pénztárosa, a munkáskérdés problémáival foglalkozott. Szociális kérdésekről a Tisztviselőtelep lakóit is tájékoztatta és sikerrel igyekezett őket a szociáldemokrata eszméknek megnyerni.

Különösen ezt a ténykedését rosszalta (sic) a Magyar Mérnök és Építészegylet Tanácsa, mikor a másolatban csatolt és a Magyar Mérnök és Építészegylet Közlönyének 1920. évi június 6-i számában közzétett határozatot hozta, s büntetésül tagsági jogait egy évre felfüggesztette. E határozat rosszalta egyúttal azt is, hogy a proletárdiktatúra idején, mint a Műemlékek Országos Bizottságának építész, a Műemlékek Országos Bizottsága helyébe felállított Műemléki Hivatal ügyvivő építészti tisztségét elvállalta. 1920-ban a Műemlékek Országos Bizottsága felterjesztésére nemcsak a Műemléki Hivatal ügyvivő építészti állását hatálytalanították, de dr. Lux Kálmán addigi megbízott építészti állását is megszüntették és demokratikus magatartása miatt a bizottsági tagságától megfosztották, büntetésül.

Lux Kálmánt tehát 1920-ban nem azért mozdították el 1901 óta betöltött állásából, mert az 1919-i kinevezéseket általában hatály-

Fotó: Hack Róbert

talánították, hanem a fentiekben igazolt demokratikus magatartása miatt." (Az eredeti fogalmazványban ez a bekezdés keményebben hangzott: "Nem helytálló dr. Lux Kálmán esetében a Magyar Igazságügyminisztériumnak az a fel fogása, hogy az 1919. évi kinevezéseket általában mind megsemmisítették, mert ebben az esetben demokratikus magatartása miatt szüntették meg közel két évtized óta viselt állását és tették a bizonytalan sors áldozatává." *Gerevich Tibor* a tőle megszokott, diplomatikus módon átfogalmazott mondat után így fejezte be átiratát: "Tisztelettel kérem a Minisztériumot, hogy Lux Kálmán rehabilitálási ügyét demokratikus magatartásának fentebb előadott bizonyítékaival újból a miniszter-

tanács elé terjeszteni szíveskedjék."

Nos, a jelek szerint a Lux-ügy 1947-ben a korábbinál magasabb fórum előtt zajlott, s jogértelmezési viták tárgya lett. Az igazi ok természetesen anyagi jellegű, Lux Kálmán megfelelő fizetési osztályba történő átsorolása volt. *Gerevich* 1935-ös hivatalba lépését követően hónapokon belül visszavetette Luxot. *Hóman Bálint* 1935. július 9-én írta alá "dr. Lux Kálmán m. kir. kormányfőtanácsos(!), építőművész" műszaki tanácsossá történő kinevezési okmányát, de csak a VII. fizetési osztályba! Ugyanis a 19-es szereplés miatti büntetések jogfosztó jellegűek voltak, a korábbi szolgálati éveket újbóli állami alkalmazás esetén nem vették figyelembe. Ezért került Lux az alacsonyabb fizetési osztályba.

Nincs nyoma, hogy ekkor a besorolást Lux sérelmezte volna. Csupán 1945-ben tette szóvá, hogy 1935 óta csak a VI. fizetési osztályig sikerült előrukkolnia. Ez majdan a nyugdíj megállapításakor nem volt kedvezőnek mondható. (Ne felejtjük el, Lux az 1947-es beadvány megírása idején már 67 éves volt.)

A felterjesztés 1947-ben eredménnyel járt: Lux Kálmánt az V/1-es fizetési osztályba sorolták át, fizetése automatikusan emelkedett az ezekkel szintén automatikusan járó egyéb illetményekkel együtt. De az 1949 elején bekövetkezett B-listázással egybekötött, létszámcsoökkentés Lux Kálmánt is elérte.

A MOB vezetője ugyan kérte, de a VKM már nem járult hozzá a 69 éves munkatárs szolgálati idejének meghosszabbításához. Am szaktudását elismerve és figyelembevételére a minisztérium 1949. április 1-jétől tiszteletdíjban részesítette. Ennek összege "tudóspótlékkal" együtt elérte a fiatalabb MOB alkalmazottak havi teljes fizetését.

A MOB 1949 végén bekövetkezett megszüntetésével ez a lehetőség is megszűnt. A nyugdíj összegéről nincs adatunk. Az azonban mégis csak jellegzetes jogi csűrös-csavarás – ha elfogadjuk az 1947. évi felterjesztés indoklását –, hogy Lux Kálmán "rehabilitálása" tulajdonképpen szociáldemokrata párt-pénztárosi és párt-szervezői tevékenysége késői elismerésének volt köszönhető. ■

SZABLYÁR PÉTER

SZÁMVETÉS ÉS KITEKINTÉS

MECSEKNÁDASDON TARTOTTA V. ORSZÁGOS TALÁLKOZÓJÁT A TÁJHÁZSZÖVETSÉG

Dr. Fűzes Endre elnök ismertette az "Év tájháza" pályázat eredményét, ismertette a győztes Kiskőrösi Szlovák Tájház, illetve a pályázó Kenesei Tájház pályázataival kapcsolatos bíráló bizottsági állásfoglalásokat, majd átadta az "Év tájháza" díjat dr. Kispálné Lucza Ilonának, az Intézmény igazgatójának.

Szablyár Péter Szövetséggel kapcsolatos tájékoztatóját az alakuláskor megfogalmazott célok elmúlt öt év során történt teljesülése értékelésével, és az "örökségvédelem" általános megítélésével, a civil szervezetek helyzetével kapcsolatos helyzet bemutatásával egészítette ki. Zentai Tünde – a Dél-Dunántúli festett templomokat bemutató előadását követően Szirtes Gábor a pécsi Pro Pannónia Bonyvkiadó igazgatója bemutatta Zentai Tünde "Adorjás" című új könyvét. Dobosyné Antal Anna (KÖH) a Dél-dunántúli terület fachwerk épületeinek korszakolását és jellegzetességeit tárta a hallgatóság elé nagyszámú képi illusztrációval. Dr. Szóts Zoltán (Völgységi Múzeum) a bonyhádi kistérség tájházainak összefogásáról tájékoztatta a résztvevőket. (A szervezést a Múzeum vállalta magára.)

Dr. Bodnár Éva – az FVM tanácsosa az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program lehetőségeit vázolta, kiemelve a tájházakkal kapcsolatos lehetőségeket, preferált területeket. Dr. Vigh Annamária (főv., OKM) a tájházak előtt álló 2008. évi megújulási lehetőségekről, a tájházak minőségbiztosítási rendszere kidolgozásának helyzetéről beszélt. Dr. Bereczki Ibolya (főig. SZNM) a kiadásukban megjelent, Berényi Mariann által szerkesztett Tájházi Tudástár című CD-ROM-ot mutatta be, melyből a jelenlévő szövetségi tagok a helyszínen egy-egy példányt kaptak.

Dr. Andrásfalvy Bertalan (Prof. emeritus) "Dél-Dunántúl soknemzetiségű népe és utódaik öröksége" című, számtalan új információt és megközelítést tartalmazó előadása következett, majd Sisa Béla (programigazgató, KÖH) adott tájékoztatást a népi építészet emlékek teljeskörű felújításának eredményeiről és a program pillanatnyi állásáról. Végezetül Dr. Bereczki Ibolya előadása zárta a sort a tájházak új típusú múzeumi ismeretközvetítő szerepéről, ennek feltételeiről példákkal illusztrálva.

A szakmai napot tájházak bemutatkozása zárta, ennek keretében gyomaendrődi (Szonda István), dunapataji (Schill Tamás), perőcsényi (Pásztor Csaba), bátaszéki (Partiné Harcsa Magdolna), budai (Kovács Veronika) és cigándi (Csáki Balázné) tájházak helyzetének, problémáinak és sikereinek ismertetését vetített képek tették teljessé. Az estebédet kötetlen beszélgetés követte, majd nyolc órától a Mecseknádasdi Néptánc Együttes közel egy órás bemutatójában gyönyörködhettek a résztvevők. Az esti programot a Jósza Kvintett képviselőjében Szablyár Péter "Pajzán históriák" című vajdasági parasztdkameron összeállításával zárta.

A szombati autóbusszos kiránduláson a tanácskozás résztvevői felkeresték a környék tájházait és műhelyeit. Mecseknádasdon a berendező Lantosné dr. Imre Mária mutatta be a tájházat. Hidason a tájházat kezelő alapítvány hölgytagjainak lenyűgöző választékú sűteménykínálata és a polgármester úr kedves köszöntője után Videcz Ferencné kalauzolta a társaságot. Az ófalui tájházban ismét Imre Mária volt a házigazda, majd a Pausch család faesztergályos műhelyében megcsodálhattuk az idős mester és unokája munkáit. Bolyban az állandó néprajzi kiállítás megtekintését s a polgármester úr köszöntőjét követően a találkozó résztvevőit Imre Mária kalauzolta az általa rendezett, igen látványos és tartalmas kiállításon. A következő állomás a nagynyárádi Sárdi János képfestő műhelye volt. Zengővárkonyban utaztunk, ahol Töttös Sándor – a népművészet mestere – fogadott minket a tájház, illetve a Tojás múzeum kertjében. A Szalma-Kincs-Tár különleges gyűjteményének megcsodálása után a település református templomához sétáltunk fel, ahol a tiszteletes ismertetője után Slavik Alexandra orgonajátékában gyönyörködhetünk, majd a Fülep Lajos emlékszobában zárult a program.

Külön köszönet illeti a találkozó megszervezésében oroszánrészt vállaló Kapitány Orsolyát, aminek a résztvevők nagy tapsal adtak hangot a hazatérő autóbusszban. ■

ÁTADTÁK BERLINBEN A COLLEGIUM HUNGARICUM ÚJ ÉPÜLETÉT

A Collegium Hungaricum új épületének avatásához és az Ungarischer Akzent programsorozat lezárásához kapcsolódó ünnepséget november 30-tól december 2-ig tartották Berlinben. Az ünnepségen részt vett dr. Hiller István oktatási és kulturális miniszter. Hiller István miniszter a májusi bokrétaünnepség alkalmából hangsúlyozta, hogy Berlinben hetven éve nem volt ilyen nap a magyar kultúra számára. Hetven éve, mert azon a telken, ahol a két világháború között a korábbi legendás Collegium Hungaricum működött, a háború óta nem állt semmilyen épület. Éveken át tartó tárgyalások után végül 2003-ban született meg az a döntés, hogy a magyar kulturális diplomácia a 21. század első évtizedének egyik legjelentősebb beruházásával a régi telken felépítteti az új Collegium Hungaricumot.

Ezzel a Collegium Hungaricum Berlin (CHB) visszatér történelmi múltú, régi helyszínére a Berlin szívében, a Dorotheenstraße 12 szám alatt állt valamikori Herz-palota helyére. A CHB Prof. Peter P. Schweger által tervezett, elegáns új épülete egyedülálló környezetben áll, a Pergamon múzeum és a Gorki színház szomszédságában, kilátással az Unter den Lindenre.

Schweger egyetlen tanulmányait az ötvenes években Budapesten folytatta. A neves építész legismertebb munkái a Wolfsburg-i Művészeti Múzeum, a Szövetségi Tanács berlini épülete, a frankfurti MAINTOWER és a BMW központi épületének revitalizálásaként felépült híres "négyhengeres" müncheni toronyépület. Schweger jelenleg Sergej Tchobannal közösen Európa legmagasabb felhőkarcolóján, a moszkvai Federationtower épületén dolgozik.

A CHB terveiről Prof. Schweger a következőket mondja: "Az épület hivatkozás és visszautalás a klasszikus modernizmus építészeti kultúrájának hagyományaira, amelyet elharcosai közvetítettek a németországi Bauhaus és Magyarország között. A Bauhaus magyar nagymesterei, Breuer Marcell, Moholy-Nagy László, valamint tanítványaik a 30-as években Budapesten a Bauhaus-filozófia szellemében figyelemre méltó épületeket valósítottak meg."

A szomszédos Wache és Singakademie megtervezésével már Karl Friedrich Schinkel kijelölte a térbeli sortrendet és megteremtette a perspektivikus kapcsolatot a Dorotheenstraße-val. A Collegium Hungaricum Berlin az Unter den Lindenről is látható, a díszterem nagy ablaka mintha az egész városnak sugározná és terjesztené a CHB kulturális tevékenységét. A CHB-épülettest funkcionális kvalitásai és szemléletes letisztultsága mellett hangsúlyt fektettek a különböző korszakok integrálására is, fontos szerep jutott továbbá magának az eredeti helyszínnek és szimbolikus mondanivalójának is.

A CHB új, hatemeletes épületének szintjeit a nagyvonalú előcsarnok és a belső térben szabadon álló lépcső köti össze. A főbejárat a Dorotheenstraße-ról nyílik, az épület földszintjén később kávéház/étterem alakítanak ki. A kiállítóterem, a szemináriumi és tanterem, a könyvtár és a multifunkcionális díszterem számos lehetőséget kínál a CHB és partnerei számára a legkülönbözőbb kulturális rendezvények lebonyolítására. Az épület legfelső szintjén található az intézet irodái, valamint a vendéglakások.

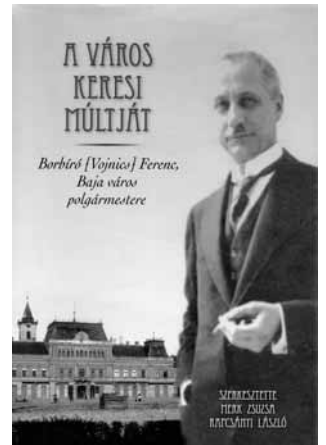
(Ungarischer Akzent)

BORBÍRÓ

Ha magát a fogalmat akarjuk meghatározni, joggal mondjuk, hogy az urbanisztika célja a települési környezet fejlesztése, amely segít a polgároknak és önkormányzataiknak környezeti értékeik felismerésében. Márpedig ha ez igaz, akkor az urbanisztika szakemberei is örömmel forgathatják *A város keresi múltját* címmel a közelmúltban megjelent könyvet. *Merk Zsuzsa* és *Rapcsányi László* szorgos (és alapos!) munkával összegyűjtött dokumentum-kötete Baja egykorvolt polgármesterének életéről ugyanis ugyanolyan joggal minősíthető urbanisztikai műnek, mint helytörténetnek, mert a polgármester életén keresztül egy város mindennapos küzdelmeiről is szól. Borbíró Ferenc rokoni és baráti visszaemlékezésekből, újságcikkekből, köz- és magánéleti levelekből kirajzolódó portréja egy kiváló karakterű köztisztviselő drámaian tiszta (!) arcképe, de egyúttal a városé is, a rajongásig szeretett Bajáé, amelynek arculatán rajta hagyta kezényomát a várost 22 éven át irányító vezetője. Egy település működőképessége sok mindentől függ. Attól például, hogy van-e mindene, ami kell, s minden a helyén van-e. A régi Baját nézve úgy tűnik, hogy ott minden a helyére került. A szabadkai bunyevác családból származó, Vojnich Ferenc –, aki a szerb megszállás alóli felszabadulás 10. évfordulója alkalmából magyarosított Borbíróra –, Baja mai, egész városképét meghatározó emlékeket hagyott az utókorra. Utakat, iskolákat, közműveket, az ő működése alatt nyerte el végső formáját a Szentháromság tér. A trianoni döntéssel kettészelt Bács megye meghatározó települését egyik pillanatról a másikra kellett újjáformálni. Ezt az új helyzetnek megfelelő várospolitikát "vezényelte le" Borbíró Ferenc.

Még valami: Borbíró a polgár és polgármester. Emberi s szakmai tisztességéről, közigazgatási pártatlanságáról történetek sorát idézhetnénk a könyvből (például Klebesberg Kunóhoz írt levelét vagy már az emigrációban, az Amerika Hangja rádiógyetemének adásaiban az önkormányzatok védelmében tartott előadásait). A hozzátartozók vallomásaiból (milyen jó riportok ezek!) a család, a 20 századba ívelő magyar történelem különös és kalandos sorsa is kibontakozik Borbíró élettörténetén keresztül. Azt hiszem, új műfaj: *város történelmi családdregény* született.

És még valami. Szerencsés pártosításnak bizonyult a tudós szorgalmával és precizitásával megáldott múzeológus és a kitűnő riporter együttműködése. Ezt bizonyítják a jól elhelyezett gondjegyzetek és a sajtókronológia is. (A város keresi múltját, szerkesztette Merk Zsuzsa és Rapcsányi László, kiadta a Türr István Múzeum, Baja 2007.)

Borbíró [Vojnich] Ferenc,
Baja város
polgármestere

SZERKESZTETTE
MERK ZSUZSA
RAPCSÁNYI LÁSZLÓ

kalandos sorsa is kibontakozik Borbíró élettörténetén keresztül. Azt hiszem, új műfaj: város történelmi családdregény született. És még valami. Szerencsés pártosításnak bizonyult a tudós szorgalmával és precizitásával megáldott múzeológus és a kitűnő riporter együttműködése. Ezt bizonyítják a jól elhelyezett gondjegyzetek és a sajtókronológia is. (A város keresi múltját, szerkesztette Merk Zsuzsa és Rapcsányi László, kiadta a Türr István Múzeum, Baja 2007.)

– Hadnagy Zoltán –

KÖZÖS EURÓPAI ÖRÖKSÉG – A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG NAPJAI TÜKRÉBEN

Amint az már hagyomány, Magyarországon idén is szeptember harmadik hétfőjén a Kulturális Örökség Napjai ingyenes épületlátogató hétvége kapcsán országsszerte épületek százai nyitlak meg számos programot kínálva a felkerekedő érdeklődőknek. Az esemény, melyet immár 49 ország vett fel szokásos éves programainak sorába, a résztvevő országok nagy részében október közepéig lezajlik, ezért az országos koordinátorokat e hónap végére elvileg már semmi sem gátolhatja meg abban, hogy az évente különböző országban megtartott, az azévi tapasztalatok egymással való megosztására és megvitatására alkalmas koordinátori találkozóra összegyűljenek.

Nem történt ez másként idén sem, a "Kulturális örökség kommunikációja" címet viselő esemény otthonául október 29-30-án Európa egyik idei Kulturális Fővárosa, Nagyszében (Sibiu) szolgált. A kétnapos program során a román Kulturális és Vallásügyi Minisztérium és az Európa Nostra közös szervezésében a plenáris üléseket és a csoportos megbeszéléseket az ASTRA Könyvtár új épületében tartották.

Az Európa Tanács idén is a programsorozat európai dimenzióját állította célkeresztbe, esettanulmányok mutatták be egy-egy ország örökségnapjai kommunikációját; s megtudtuk azt is, hogy francia kezdeményezésre létrejött, és naprakész információkkal feltöltött honlappal (www.journalistes-patrimoine.org) rendelkezik a "Kulturális Örökségi Újságírók Szövetsége (Association des Journalistes du Patrimoine)".

Elmaradt sajnos egy vélhetően érdekes előadás, amely Nagyszében, mint Kulturális Főváros kommunikációs stratégiáját mutatta volna be. Ebből – Pécsre gondolva – mi is sokat tanulhattunk volna. A Kulturális Fővárost

magát azonban láthattuk. A résztvevőket a város főépítész, *Guttman Szabolcs* kalauzolta egy rövid esti séta során, amely a városfal egyik bástyájában újonnan kialakított Thalia Kulturális Központban ért véget. Hazatértünk után pedig már elkezdődött a jövő évi program szervezése, amikor is a KÖN a magyar reneszánsz évéhez kíván kapcsolódni – s az európai dimenziót erősítve szeretettel várjuk a környező országok reneszánsz helyszíneinek csatlakozását a programhoz!

Papp Tímea

KÖNYV A ZENEAKADÉMIÁRÓL

Az épület fennállásának századik évfordulójára megjelent kötet kétszáz gyönyörű fényképpel mutatja be a Liszt Ferenc alapította zene-palotát. Budapest egyik büszkeségeként számon tartott Zeneakadémia a zene európai rangú otthona. Az 1907-ben felavatott épület – szerkezeti és stílári újításai, valamennyi részletére kiterjedő megoldásai és az iparművészet csúcsteljesítményeit egyesítő ösztönző művészeti megközelítése révén – a századforduló leg-szebb zenepalotája lett.

A 176 oldalas könyvet *Batta András, Bor Ferenc, Gerle János, Kovács Orsolya, Fényi Tibor Gellér Katalin, Raffay Endre* és *Armutb Miklós* írták. Szerkesztette: *Lőrinczi Zsuzsa* és *Raffay Endre*

■ Helyesbítés: Októberi számunk Szerb u.-i cikk fotójának címe helyesen: Az elkészült utcai homlokzat nappal – A tévesztésért elnézést kérünk!

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Bugár-Mészáros Károly építész,
igazgató – Magyar Építészeti Múzeum

Dr. Buzinkay Péter
művészettörténész, irodavezető
KÖH, Műtárgyfelügyeleti Iroda

Deák Ildikó művészettörténész
KÖH, TKI

Déry Attila építész

Éri István régész

Hadnagy Zoltán újságíró

Hajdók Judit orgonakutató – KÖH, MvTI

Herczeg Renáta művészettörténész
KÖH, TKI

Hild Csorba Bernadett építész

Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat

Dr. Nagy Levente régész,

KÖH, Dokumentációs Igazgatóság

Szabylár Péter ügyvezető elnök
Magyarországi Tájházak szövetsége

Tóth Vilmos történész – NEKgyB

Turok Margit művészettörténész

KÖH, Műtárgyfelügyeleti Iroda

Radnainé dr. Fogarasi Katalin főtájtár

NEKgyB

Rácz Jolán építész

KÖH, TKI

ÖRÖKSÉG – A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal tájékoztatója – ISSN 1786-7894

Felelős kiadó: dr. Mezős Tamás elnök; Szerkesztőbizottság: Balázsik Tamás, Bálint Marianna, Bugár-Mészáros Károly, Deák Ildikó, dr. Deme Péter (elnök), dr. Durczy Zsuzsanna, Farbakyné Deklava Lilla, Hack Róbert, Nagy Gábor, Nagy Levente, Özvegy Györgyi, Róna Katalin, Turok Margit;

Főszerkesztő: Nagy Zoltán

A szerkesztőség címe: 1014, Budapest, Szentháromság tér 6; Telefon: 224-5281, fax: 224-5282, e-mail: orokseg@koh.hu
Laptervező: Lelkes Design Bt., www.lelkesdesign.hu; Nyomdai kivitelezés: Stádium Nyomda Kft. Telefon: 455-5050

Hatvan-Nagyombos: Grassalkovich-birtok tehénistállója

Fotó: Deklava Lilla

Fotó: Hack Róbert

Esti fényben a Budapest, V. Deák Ferenc u. 17.

Fábiánháza, módos gazda háza

Fotó: Pataky Emőke

Maconka, r.k. templom, középkori faliképek

Fotó: Turi Péter